

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Andres Karba

**INVESTEERIMISEGA SEOTUD TEADMISED, KÄITUMINE
NING HOIAKUD**

Bakalaureusetöö sotsioloogia erialal

Juhendaja: Rein Murakas, sotsioloogia MA

Tartu 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Andres Karba, 31.05.2017

Investment related knowledge, behaviour and attitudes

ABSTRACT

Aim of this work is to analyze knowledge, behavior and attitudes related to investment. For analyse methods author used literature overview in theory, conducted pilot survey and made survey analysis. In literature overview author explained current retirement system in Estonia and new planned retirement plan update. Also gave short overview about different possibilities in investment, about their popularity and potential risks. Author also analysed which are the factors which influence investment decisions and also risk taking in investment. In empirical part author analysed investment decisions based on gender and age groups. Main results of the survey are very good knowledge of different investment options, men invest more than women, main obstacle is money and for women also poor knowledge. Pension system II pillar is not seen important from investment nor raising money for retirement perspective.

Based on analysis author gave suggestions for further investigation to analyze connections between II pillar and investment and why it is not seen important.

Keywords: financial literacy, investment knowledge, behavior, attitudes, risk behavior, retirement plan, Estonia

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1. Investeeringivõimalused Eestis ning nende riskiaste	8
1.1.1. Eesti pensionisüsteem ja pensionireform	8
1.1.2. Traditsioonilised investeeringisallikad	10
1.1.3. Uudsed võimalused investeeringis	14
1.2. Investeeringikäitumist mõjutavad tegurid ja ajendid	16
1.2.1. Finantskirjaoskus.....	17
1.2.2 Riskitaluvus investeeringis	17
1.2.3 Investeeringine erinevates soo ja vanusegruppides.....	18
2. UURINGU PROBLEEMIPÜSTITUS, KASUTATAVAD ANDMED JA METOODIKA	20
3. ANALÜÜS	23
3.1 Ülevaade ankeedi vastanutest	23
3.2 Teadlikkus investeeringivõimalustest ja hinnatav riskitase	25
3.3 Investeeringise/mitteinvesteeringise põhjused	27
3.4 Uus pensionireform ja selle mõju investeeringisohiakutele	30
4. ARUTELU	35
KOKKUVÕTE	39
KASUTATUD KIRJANDUS	41
LISAD	45
Lisa 1. Ankeet - investeeringivõimalused ja riskiaste.....	45

SISSEJUHATUS

Investeeringimine oli 2016. aastal väga populaarne teema ajakirjanduses. Tuntust kogusid erinevad investeeringiteemad, kirjutati raamatuid kogumisest ja finantsvabadusest, keskenduti palju ka naisinvestoritele. Sellele aitas kaasa Kristi Saare, kes korraldab koolitusi just naisinvestoritele (Rank 2016), on tegev Naisinvestorite klubis ning on ise tegev investeerija ning lõhub sellega müüte, et investeeringimine on ainult meeste pärusmaa. Mitmelt poolt kõlas noote, et noored ei oska oma tulevikuks vanaduses valmistuda. Samas hakati seostama investeeringimist finantsalase sõltumatusena, mille poole tuleks pöörduda. Kõrgemapalgaliste töökohtade ja kõrgema töötasu asemel hakati väärtustama osakoormusega tööd ja pikemat puhkamist.

2017. aasta alguses otsustas Eesti Vabariigi Valitsus edasi minna vanaduspensionimise muudatustega, mis muudaks ka pensionivalemi arvutamist. Plaani kohaselt muutuks esimene samm solidaarseks ning hakkaks sõltuma ainult töötatud ajast (Krjukov 2017). Plaanimuudatused asetavad suurema rolli investeeringimisele, et vanaduses ei peaks inimesed töölt lahkudes väga suurt elustiili muutust taluma. Turule on juba tekkinud uus pensionifond Tuleva, mis võimaldab saada ise oma pensionifondi omanikuks (Tuleva koduleht 2017).

Investeeringimise riskiastmest rääkides soovivad pangad oma klientidele, kellel on jäänud lühem aeg investeeringida, loobuda kõrge riskiga ettevõtmistest, et võimalikke kahjusid minimeerida. Samas noorematele soovivad pangad kõrgemat riskiastet pakkuvaid lahendusi, kuna neil on võimalik pika tööelu jooksul võimalikke kahjusid tagasi koguda. Sellest lähtuvalt vaatab autor, kes võtab vastu riskialtimateid otsuseid ja kes on oma investeeringisotsustes alalhoidlikum.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on analüüsida investeeringimise seotud teadmisi, käitumist ning hoiakuid. Autor soovib teada, kui hästi teatakse erinevaid investeeringivõimalusi ning kas ja kuidas osatakse hinnata nende riskitaset. Kui populaarne on investeeringimine ning mis on põhjused investeeringimiseks või mis põhjusel seda välditakse. Kas ollakse kursis pensioniteemadega, ning kas sellest lähtuvalt muudetakse ka investeeringimisalaseid otsuseid.

Lähtuvalt eelnevalt püstitatud bakalaureuse töö eesmärkidest, püstitas autor järgnevad ülesanded:

1. Anda ülevaade praegustest võimalustest pensioni kogumiseks;
2. Kirjeldada plaanitava pensionireformi erisusi;
3. Anda lühiülevaade erinevatest investeerimisvõimalustest Eestis, nende riskitasemest ning populaarsusest;
4. Anda teoreetiline ülevaade investeerimisotsuseid mõjutavatest teguritest;
5. Analüüsida inimeste teadlikkust investeerimisvõimalustest ning nende riskitasemest;
6. Uurida inimeste käitumist investeerimisotsuste tegemisel ning selle põhjuseid;
7. Selgitada, kuidas mõjutab uus pensionireform inimeste investeerimishoiakuid.

Autor valis uuritavaks objektiks kõik inimesed vanusega 18-47 aastat, kuna plaanitav uus pensionireform mõjutab just selles vanuses maksumaksjaid.

Uuringumeetoditest kasutab autor nii kvalitatiivseid, kui kvantitatiivseid meetodeid:

- Teoreetiliste aluste kirjanduse analüüs
- Pilootuuring
- Uuringu tulemuste analüüs

Tänu uuele plaanitavale pensionireformile, peavad inimesed ümber mõtlema oma ootused seoses pensioniikka jõudmisega. Kuna tulevikus pension ei sõltu enam suurel määral teenitud palgast, on tarvis lisaallikaid, et pensionieas säilitada samal tasemel elustandard. Seega autor eeldab, et pensionireformi tõttu võiks muutuda investeerimine järjest olulisemaks.

Bakalaureuse töö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate erinevatest investeerimisvõimalustest Eestis. Peatükk on jaotatud kolmeks nii, et esimene alapeatükk keskendub pensionitega seotud teemadele. Kuna pensioni I samm on riiklik pensioni samm, mida ise mõjutada ei saa, siis autor sellel töös pikemalt ei peatu. Ülejäänud investeerimisviisid on jagatud kaheks – traditsiooniline investeerimine ning uudsed võimalused. Uudsete võimaluste all on välja toodud ühisrahastamine ja hoiu-laenuühistud. Kuigi mõlemad võimalused on turul olnud juba pikemalt, on nad suuremat populaarsust kasvatanud just viimasel ajal. Teooria osas uuritakse veel, kuidas investeerimine erineb soo ja

vanusegruppide osas ning millised tegurid veel mõjutavad investeerimist. Teises peatükis püstitatakse vastavalt töö eesmärkidele uurimisküsimused ning antakse ülevaade pilootuuringu koostamisest. Kolmandas peatükis analüüsitakse uuringu tulemusi vastavalt püstitatud uurimisküsimustele ning viimases peatükis leitakse seosed teooria ning uurimisküsimuste analüüsi vahel.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1. Investeerimisvõimalused Eestis ning nende riskiaste

Autor on jaganud erinevad investeerimisvõimalused kolme erinevasse rühma. Esimesse rühma kuuluvad pensioni II ja III sammas, kolmandasse uuemad ning viimasel ajal rohkem tuntust kogunud vormid nagu ühisrahastus ja hoiu-laenuühistud. Teise rühma jäävad kõik ülejäänud nõ traditsioonilised investeerimisvõimalused.

1.1.1. Eesti pensionisüsteem ja pensionireform

Praegune pensionisüsteem koosneb kolmest sambast. Esimene sammas on riiklik vanaduspension, teine sammas on kohustuslik kogumispension ning kolmas sammas on täiendav kogumispension. Kuna esimene sammas on riiklik pension, siis samba suurus ja tingimused olenevad valitsuse otsustest. Hetkel toimiva süsteemi järgi mõjutab esimese samba suurst kolm komponenti – baasosa (solidaarne kõigile), staažiosa (koguti kuni 1998.a ja sõltub töötatud ajast) ja alates 1999. aastast kindlustusosa (sõltub töötasu suurusest) (Krjukov 2017). Seega, mida rohkem inimene teenib praegu sotsiaalmaksuga maksustatud tulu, seda suurem on ta pension tulevikus. Kuna investeerimisotsuseid esimese sambaga ei kaasne, siis autor sellel pikemalt ei peatu.

Kohustuslik kogumispension ehk II sammas

Teine pensioni sammas nagu nimigi ütleb on kohustuslik, kuid ainult neile, kes on sellega liitunud. Ehk kui kord on tehtud otsus hakata II sambasse investerima, siis sellest enam loobuda ei saa. Kogumispensioniga sai vabatahtlikult liituda 1942.-1982. aastal sündinud ning nende liitumise viimane tähtaeg oli 31. oktoober 2010. Kogumispensioniga liitumine on kohustuslik kõigile alates 1983. aastast sündinud inimestele ning noorematele (Pensionikeskus 2017). Kohustusliku kogumispensioniga on liitunud 17.05.2017 seisuga 696 217 inimest (Pensionikeskus 2017).

Kohustuslikku pensionisambasse investeeritakse üldjuhul 2% palgast, millele riik liidab 4% veel juurde. Majanduslanguse ajal sai ajutiselt valida ka teistsuguseid maksekeeme. Antud summad investeeritakse valitud pensionifondi poolt. Teise pensionisamba riskitase sõltub valitud pensionifondist. Hetkel on valida nelja erineva strateegia vahel – konservatiivne, tasakaalustatud, progressiivne ja agressiivne (Pensionikeskus 2017). Üldreeglina soovitatakse vanematel inimestel valida konservatiivsem fond ning nooremal investoril agressiivsem ehk riskantsem fond, kuna mida lähemal pensioniaeg on seda tundlikum turu muutustele investor on (Pensionikeskus 2017).

Täiendav kogumispension ehk III samm

Erinevalt II sambast on III sambasse investeerimine kõigile vabatahtlik ning lisaks on võimalus võtta nii maksepuhkust, kui ka leping lõpetada. Ka sissemakse suuruse saab ise valida ning seda on võimalik alati muuta. Lisaks on võimalik saada sissemaksete pealt maksusoodustust kuni 6000 euro pealt (Pensionikeskus 2017). Rahandusministeeriumi (2016) andmetel oli 2016. aasta lõpuks III samba kindlustuslepinguid sõlminud 60 877 inimest ja III samba fondidega oli liitunud 44 157 inimest ehk kokku 105 034 inimest. III samba kindlustuslepingu sõlminud isikute keskmine vanus on 50,4 aastat ning fondidega liitunud 46,5 aastat. Iga aastaga tõuseb liitujate keskmine vanus. Mehi ja naisi on III sambaga liitunud enam vähem võrdselt.

III pensionisamba riskitase sõltub sellest, kas ja kui palju otsustatakse oma rahast investeerida ning milline pensionifond või kindlustustoode valitakse. Hetkel on valida 11 erineva vabatahtliku pensionifondi vahel, kus riskitase sõltub sellest, kuhu fond peamiselt investeerib (nt 100% aktsiatesse või lisaks ka võlakirjadesse, rahaturuinstrumentidesse) (Pensionikeskus 2017). Lisaks saab valiku teha kahe erineva kindlustustoote vahel - garanteeritud intressiga pensionikindlustus ja investeerimisriskiga pensionikindlustus. Esimesel juhul sõlmitakse klassikaline kogumiskindlustus, kus fikseeritakse lubatud tootlus ning selts võib maksta ka lisaintressi. Teisel juhul on võimalik oma investeeringuid hajutada, otsustades ise, millistesse fondidesse raha investeeritakse (Pensionikeskus 2017).

Uus pensionireform Eestis

Sotsiaalministeeriumi ajaveebi (2017) järgi on riigil plaanis kaasajastada Eesti pensionsüsteemi, et tagada selle elujõulisus. Plaanitavad muudatused on järgnevad:

- Muuta pension paindlikumaks (pensionile mineku aeg ja pensioni maksmine) alates 2021. aastast;
- Siduda pensioniiga oodatava elueaga alates 2027. aastast;
- Muuta riikliku vanaduspensioni arvutamise valemit, mille järgi pensioni suurus hakkaks edaspidi sõltuma suures osas töötatud ajast. Ülemineku etapil (2020-2036) sõltuks pensioniosak võrdselt kindlustusosakust ja staažiosast ning alates 2037.aastast vaid staažiosast.;
- Siduda riikliku pensioni indekseerimine 100% sotsiaalmaksu ja pensionäride arvu muutusega alates 2023. aastast;
- Anda aastatel 1970-1982 sündinutele uus võimalus II sambaga liitumiseks.

Autori arvates on olulisemad muudatused antud töö kontekstis võimalus uuesti liituda II sambaga ning plaan muuta vanaduspensioni arvutamise valemit. Muudatustega seoses muudetakse pensionisüsteem solidaarsemaks ning seos praeguse palgaga jääks otseselt ainult läbi II pensionisamba. Kuna seos praeguse palga ja tulevase pensioni vahel väheneb seetõttu märgatavalt, võiks see autori arvates mõjutada investeerimisotsuseid seoses pensioniks raha kogumisega.

1.1.2. Traditsioonilised investeerimisallikad

Lisaks pensionifondidesse investeerimisse, on palju teisi viise, kuhu investeerida. Traditsioonilisemad võimalused selleks on kinnisvara omamine ja selle välja üürimine, erinevate investeerimisfondi osakute ostmine, raha paigutamine erinevatele hoiustele pangas, oma elu kindlustamine kindlustusseltsides või pangas, aktsiate ja võlakirjadega kauplemine börsil ja väärismetalli ostmine.

Kinnisvara (va oma eluase)

Eestlaste seas on populaarne omada oma kinnisvara. Varasematel aastatel on selleks olnud ka suurepärased võimalused soodsate laenude näol. Kuid investeerimise seisukohast on oluline kinnisvara, mis ei ole investori põhielukoht. Lisaks esitatakse kinnisvarale osaliselt erinevaid nõudeid vastavalt sellele, kas see on soetatud endale elamiseks või välja üürimiseks. Koovit (2012) toob välja punktid, mida on oluline jälgida kinnisvara soetamisel üüri eesmärgil:

- Asukoht
- Kortermaja puhul maja üldine seisukord
- Korterite planeering
- Korterite suurus
- Korterite kommunaalkulude suurus
- Ümbruse infrastruktuur
- Auto parkimise võimalus
- Üüritootlus ja investeringu tulususe arvestus
- Ostetava vara likviidsus
- Kindlustus

Finantsaabits (2016) toob välja kinnisvarainvesteeringute eelised, milleks on inflatsioonikindlus, suhteliselt stabiilne tulu ning nõrk seos teiste varaklassidega. Puudusteks on vähene likviidsus, amortiseerumine ja hoolduskulud.

Saar Poll (2015) andmetel teab 93% vastajatest kinnisvarasse investeerimise võimalustest ning 12% investeerib kinnisvarasse ning 28% on huvitatud.

Investeeringufondid

Investeeringufondid jagatakse kahte rühma: avalikud ja mitteavalikud. Esimesed on avalikuks müügiks laiale investorite ringile, teisi üldjuhul tavainvestorile ei turustata. Teine liigitus jagab fondid avatud ja kinnisteks fondideks. Avatud fondid võtavad kogu aeg vastu lisainvesteeringuid ja ostavad investori nõudel neilt fondiosakuid tagasi hinnaga, mis on võrdne fondiosaku puhasväärtusega ehk NAV-iga. Kinnised investeeringufondid emiteerivad ja ostavad osakuid tagasi harva või teevad seda fondi likvideerimisel. Kinnised

investeeringufondid noteeritakse tihti börsil ning nende osakute või aktsiatega kaubeldakse samuti nagu börsifirmade aktsiatega (Finantsaabits 2016).

Investeeringufondi riskitase sõltub aktsiate ja võlakirjade riskitasemest. Kuid erinevalt üksikute aktsiate ja võlakirjade ostmisest on investeeringufondis risk hajutatud kahel põhjusel. Esiteks koosneb investeeringufond erinevate ettevõtete aktsiatest ja võlakirjadest ning teiseks haldab neid professionaalne fondijuht (Minuraha koduleht 2017).

TNS Emor (2016) andmetel on investeeringufondi osakuid 3% leibkondadest (n=984), tulemus on aasta aastalt vähenenud, kuna 2008 aastal omas investeeringuosakuid 7%.

Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoius)

Tihti võib tunduda, et hoiustele raha paigutamine on kindel viis raha teenimiseks. Pangad pakuvad erinevaid hoiuseid – nii tähtajalisi kui tähtajatuid. Kogumis-, kasvu- ja reservhoiused on oma olemuselt sarnased ning täpsed tingimused võivad pangati erineda. Peamine on, et üldiselt on need hoiused tähtajatud, juurdemakseid võib teha endale sobival ajal ning ka kogutud raha kasutamine on suhteliselt vaba. Samas ka tootlus on suhteliselt madal. Tähtajalise hoiuse puhul pannakse kindel summa kindlaks tähtajaks seisma, kuid ka makstav intress on selle võrra kõrgem. Kui raha on vaja varem kätte saada, kaotad ainult intressi osa.

Investeeringuhoius on investeeringuriskiga tähtajaline hoius, mille intress sõltub osaliselt või täielikult väärtpaberi, hoiuse, valuuta, muu instrumendi või selle alusvara väärtusest või selle muutusest (Swedbank 2017). Investeeringuhoiusel lubatakse kõrgemaid intresse, kui kogumis- ja tähtajalistele hoiustele. Samas Finantsinspektsiooni (2015) poolt koostatud ülevaate järgi aastatel 2013-2014 oli investeeringuhoiuse turuülene kaalutud keskmine tootlus ainult 0,49%. Sealjuures 39% positiivse, 50% null- ja 11% negatiivse tootlusega. Seega kogumis- ja tähtajalised hoiused on küll väiksema tootlusega, kuid oma raha ei kaota. Raha hoiustamine pangas on ka üks turvalisemaid, kuna riik tagab kõik hoiused 100 000 euro väärtuses riikliku tagatisfondiga (Tagatisfondi koduleht 2017).

TNS Emor (2016) andmetel on tähtajaline, kogumis- või säästuhoius pangas 23% vastanud leibkondadest (n=984), mis on võrreldes eelmiste aastatega vähenenud. Oja (2015) andmetel on investeeringuhoiuse osatähtsus järsult langenud, mida näitab nii investeeringuhoiuste mahu langus (100 miljonit vs 300 miljonit 2008. a) ja pakutavate pankade vähenemine (2 panka vs 6 panka 2011. a).

Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus

Traditsiooniliselt sõlmiti elukindlustus, et kindlustatu surma korral kindlustada oma lähedastele sissetulek, mis võimaldaks vähenenud sissetulekuga paremini toime tulla. Nüüd on võimalik sõlmida lisaks erinevaid kindlustusi – õnnetusjuhtumi kindlustus, laenukindlustus, garanteeritud intressiga elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus ning pensionikindlustus. Investeerimise seisukohast on olulised kolm viimast varianti. Pensionikindlustus on osa kolmandast pensionisambast ning on ka antud alapeatükis selgitatud. Garanteeritud intressiga elukindlustus ning investeerimisriskiga elukindlustus on mõlemad mõeldud nii elu kindlustamiseks (traditsiooniline kindlustus), kui raha kogumiseks (Minuraha koduleht 2017).

TNS Emor (2016) andmetel on elukindlustuse sõlminute arv aasta aastalt kasvanud. 2016 aastaks oli elukindlustuse sõlminud veerand leibkondadest (n=984). Eelnevatel aastatel oli tulemus 23% (2014) ja 21% (2012).

Aktsiad, võlakirjad

Kui investor ostab mõne ettevõtte aktsia, saab ta üheks selle ettevõtte omanikuks ehk aktsionäriks. Aktsionär ei vastuta aktsiaseltsi kohustuste eest, kuid ka tema nõuete tagamine on viimaste seas. Ettevõtte pankroti korral rahuldatakse aktsionäride nõuded viimasena. Seega halvima stsenaariumi korral võib aktsionär kaotada kogu oma aktsiatesse paigutatud raha (Finantsaabits 2016). Positiivse poole pealt, on aktsiatega võimalik teenida mitmel viisil. Kui ettevõttel läheb hästi, võib ta otsustada jagada oma kasumit aktsionäride vahel, seega aktsionär võib teenida dividenditulu. Teisel juhul võib ettevõtja reinvesteerida kasumi, läbi mille ettevõtte väärtus suureneb, mis omakorda tõstab aktsia väärtust.

Erinevalt aktsiatest võib võlakirjadega teenida ainult piiratud suurusega intressi, kus võlakirjade intress on fikseeritud. Samas, kui võlakirjad on tagatud, on ka kaotusrisk maandatud. Võlakirja võib võrrelda laenuga, mis on viidud väärtpaberi kujule. Kui laenu puhul on laenuandjaks tavaliselt üks isik (näiteks pank), siis võlakirjade puhul võib võlakirjaomanikke ehk laenuandjad olla palju. Võlakirja ostja ehk investor on seega laenuandja rollis ja võlakirja välja lasknud osapool ehk emitent laenuvõtja rollis (Finantsaabits 2016).

TNS Emor (2016) andmetel omab börsil kaubeldavaid väärtpabereid (aktsiaid või võlakirju) 4% vastanud leibkondadest (n=984) ning on võrreldes eelmiste aastatega püsinud samal tasemel.

Väärismetall

Kulda investeerimisel on üks lihtsamaid võimalusi osta kuldmünne, -plaate või -kange. Investeerimiskulla üks eelis on, et investeringult saadud tulu on maksuvaba (Oja 2014).

Kulda jt väärismetalle peetakse ebalikviidseks varaklassiks, mistõttu on Eesti fondidel ja pensionifondidel keelatud investeerida kulda (Miks ..., 2013). Kuna kuld ise ei maksa dividende, teeni renditulu, ei muutu ajas, on kulda investeerimisel peamiseks põhjuseks oodatavad vapustused, kus kuld muutub turvasadamaks (Investor ..., 2016).

Saar Poll (2015) järgi teadis 85% vastanutest väärismetalli investeerimise võimalustest, 5% investeeris ning 17% oli huvitatud.

Erinevate uuringute tulemusel on populaarseimimaks investeerimisviisiks saanud raha hoiustamise asemel elukindlustuse sõlmimine. Jätkuvalt on populaarne kinnisvarasse ja väärismetalli investeerimine. Aktsiatesse investeerimise osakaal püsib sama ning investeerimisfondide osakaal väheneb pidevalt.

1.1.3. Uudsed võimalused investeerimises

Traditsiooniliste investeerimisvõimaluste kõrval räägitakse üha enam ühisrahastusest ning hoiu- ja laenuühistutest. Seetõttu peatub autor neil kahel investeerimisvõimalusel pikemalt.

Ühisrahastus

Ühisrahastus (ingl. k *crowdfunding*) on viimastel aastatel Eestis suurt populaarsust kasvatanud. Ühisrahastus on finantseerimise viis, kus äriühingud ja füüsilised isikud koguvad oma projektide elluviimiseks raha. Investoriteks on palju erinevaid inimesi, kes investeerivad raha väikeste summade kaupa (Finantsinspektsiooni koduleht 2017). Ühisrahastus on täiendav või alternatiivne võimalus finantsturul, mis ühendab ebatraditsioonilised investorid ja uut tüüpi äriinglid (Crowdfunding ..., 2013).

Ühisrahastamisega on lihtne algust teha, kuna see toimib läbi internetipõhise platvormi. Rahastuse taotleja peab kirjeldama oma äriprojekti ja määrama kindla ajavahemiku, mis ajaga soovib raha kokku saada. Projekti raha paigutajate ehk investeerijate eesmärk on vastutasuks teenida investeringutelt tulu, sh näiteks intressitulu või osaleda kasumijagamisel (Finantsinspektsiooni koduleht 2017).

Vedantam (2016) leiab oma artiklis, et keskmine inimene ei ole teadlik ühisrahastuse riskidest ning seega toob välja erinevad ühisrahastuse platvormi tüübid ning nendega seotud riskitasemed:

- Omakapitali põhine ühisrahastamine – kõrge riskiga;
- Laenamise põhine ühisrahastamine – kõrge riskiga;
- Hüvitispõhine ühisrahastamine – mõõduka riskiga;
- Annetuspõhine ühisrahastamine – madala riskiga.

Mändul (2014) on oma magistritöös lisanud ka viienda ühisrahastuse platvormi tüübi ehk eelmüügipõhine ühisrahastamine.

Eestis tegutsevatest ühisrahastus platvormidest kaks suurimat on Bondora ja Omaraha. Bondoras (2017) on investoreid 24 725, kellest 9 590 on Eesti elanikud. 89% investoritest teenib aastas tootlust üle 10%. Omaraha (2017) platvormiga on liitunud kasutajaid 97 298, 41 erinevast riigist. Omaraha (2017) statistika tabelite järgi on viimase 12 kuu keskmine tootlus üle 25%.

Ühisrahastusplatvormid lubavad suurt tootlust, samal ajal Finantsinspektsioon (2017) hoiatab järgnevate riskide eest:

- Raha kaotamise risk
- Investeeringu pikaajalisus
- Vara väärtuse risk
- Likviidsusrisk
- Piiratud teave
- Finantsjärelvalve puudumine
- Usalduse kuritarvitamine
- Majanduse tsüklilisus
- Risk majapidamise eelarvele

Saar Poll (2015) andmetel teadis ühisrahastamise erinevaid vorme kuni 45% vastanutest, ühisrahastusse investeeris 1% ning plaanis investeerida kuni 4%.

Hoiu- ja laenuühistud

Hoiu- ja laenuühistu on nagu pank. Kuid erinevalt pangast, eeldab see ühistu liikmeks astumist, sest ainult hoiu-laenuühistute liikmed tohivad seal hoiustada (ja laenu võtta) (Finantsaabits 2016).

Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu (2017) järgi tegutseb Eestis 8 erinevat hoiu-laenuühistut, millest ühe osas on välja antud hoiatus seoses ettevõtte juhatuse liikme osalusega kiirlaenufirmas. Suurim hoiu-laenuühistu Eestis on Tartu Hoiu-laenuühistu. Tartu Hoiu-laenuühistu (2017) pakub eraisikule kolme erinevat hoiuse liiki – tähtajaline hoius, energiahoius ja kullahoius. Hoiuse intressid algavad 5%, millelt peab maksma ka tulumaksu. Erinevalt pangast ei teosta finantsinspeksioon hoiu-laenuühistute tegevuse üle järelevalvet ning hoiu-laenuühistutesse hoiustatud summad ei ole riigi poolt tagatud. Ka nõuded hoiu-laenuühistute kapitalile ja riskijuhtimisele on leebemad (Eesti Pank 2016). Eelised panga ees on jällegi kõrgemad hoiuse intressid. Halling (2015) soovitab enne ühistuga liitumist, uurida selle tausta, et olla kindel, et ühistu juhtkond ja selle kaudu rahastatavad projektid on usaldusväärsed.

Saar Poll (2015) andmetel Eesti elanikud ei kasuta raha kogumiseks hoiu- laenuühistuid. Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu (2017) statistika alusel on Tartu Hoiu-laenuühistul liikmeid ligi 2500 ning teistes ühistutes igas alla 1000 liikme.

1.2. Investeerimiskäitumist mõjutavad tegurid ja ajendid

Investeerimisotsused ei piirdu ainult erinevate investeerimisliikide vahel valimisega, lähtudes nende riskitasemest ning populaarsusest. Investeerimisotsuseid mõjutavad ka mitmed muud tegurid, mida inimene ise ei saa otseselt mõjutada, kuid saab arvesse võtta.

1.2.1 Finantskirjaoskus

Finantskirjaoskust võib ilmselt mõista mitmeti, kuid enim on levinud OECD poolt kirja pandud versioon: „Finantskirjaoskus ehk rahatarkus on oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumiste kogum, mis on vajalik rahaasjades arukate otsuste tegemiseks ja oma pere majandusliku heaolu tagamiseks.“ (Saar Poll 2015)

Kuna investeerimine on üks osa rahaasjadest ning pere majandusliku heaolu tagamisest, mõjutab finantskirjaoskus ka investeerimist. Saar Poll (2015) uuringu järgi oli kõrgem finantskirjaoskus elanike seas, kes omasid kõrgharidust. Paremaid tulemusi said 30–60-aastased, ettevõtja staatusega ja leibkonnaliikme kohta suurema sissetulekuga vastajad.

1.2.2 Riskitaluvus investeerimises

Risk ja investeerimine käivad käsikäes. Potentsiaalsetel investoritel on võimalik valida kahe peamise strateegia vahel – kas proovida minimiseerida oma kahjusid või maksimeerida oma kasumit. Higgins (2002) leidis, et inimesed kalduvad fookuseerima pigem potentsiaalsele kaotusele kui võitudele, mida ta on nimetanud kui „ennetamise fookus“ vastupidiselt „arendamise fookusele“. Corter ja Chen (2006) jõudsid oma uurimise käigus tulemusteni, et investeringu riskitaluvus on valdkonnaspetsiifiline tunnus, mis varieerub üksikisikute osas ja mis usaldusväärselt ennustab investeerimiskäitumist.

Grable (2000) uuring näitab, et riskide võtmist ja riskitaluvust mõjutavad järgnevad faktorid:

- Sugu (mehed taluvad riske paremini kui naised);
- Vanus (vanemad vastajad taluvad riske paremini, kui nooremad vastanud);
- Perekonnaseis (abielus olevad küsitletud taluvad riske paremini, kui vallalised);
- Elukutse (spetsialistid taluvad riske paremini kui madalama sissetulekuga vastanud);
- Sissetulek (kõrgema sissetulekuga vastajad taluvad riske paremini madalama sissetulekuga vastanutest);
- Haridus (vastanud, kes olid omandanud kõrgema haridustaseme, olid riskitalavamad kui teised);
- Finantsteadmiste tase (vastanud, kellel olid suuremad teadmised finantsalal talusid riske paremini kui väiksemate teadmistega);

- Majanduskasvu ootused (vastanud, kellel oli suuremad ootused majanduskasvuks talusid riske paremini, kui madalamate ootustega vastanud).

Nguyen, Gallery ja Newton (2016) samuti jõudsid oma uurimuses järeldusele, et vanus, sugu, haridus ja sissetulek mõjutavad suurel määral riskitaluvust, kuid perekonnaseisu ja riskitaluvuse vahel seost ei leidnud. Lisaks leiti, et vanuse ja riskitaluvuse vahel on hoopis negatiivne seos, mis tähendab, et vanemad inimesed on vähem riskialtid.

Saar Poll (2015) uuringu tulemustest selgus, et investeerima on rohkem valmis kesk- ja kõrgharidusega vastajad, 20–49-aastased, suurematesse leibkondadesse kuuluvad vastajad ja need, kelle leibkonna netosissetulek leibkonnaliikme kohta on üle 500 euro.

Erinevad uuringud jõudsid samale järeldusele, et investeerimisaltimad on kõrgema hariduse ning kõrgema sissetulekuga elanikud. Samuti mõjutas investeerimisotsuseid sugu ja vanus.

1.2.3 Investeerimine erinevates soo ja vanusegruppides

Statistikaameti (2016) andmetel oli 2015. aastal Eesti naiste oodatav eluiga sünnimomendil 81,8 ja meestel 73,1 eluaastat. Sellest lähtuvalt on naiste pensioniiga pikem ning seega ka lisa rahaliste vahendite olemasolu palju olulisem.

Naisinvestorite klubi andmetel (2015) oli 2015 aastal klubiga liitunud ligi 3000 naist. Samas küsitluses osalenutest selgus, et 27,4% pole veel investeerimisega alustanud ning 31,5% on tegelema investeerimisega alla aasta. Seega ca 60% alles alustavad või on investeerimise teekonna alguses. Ka Äripäeva koostatud edukaimate väikeinvestorite edetabeli TOP50 andmetel on naisi tabelis neli, kellest kaks on saanud oma aktsiad isalt või abikaasalt ning kaks on tõsimeelsed naisinvestorid (Mäe 2016). Seega naiste osakaal investeerijatena on tunduvalt väiksem meestest, samas arvestades pikemat pensioniiga oleks just naistel vajalik tegeleda investeerimisega. Eelnevat kinnitab ka Talpsepa (2010) uuring, mis põhineb Nasdaq OMX Baltic andmetel. Uuringust selgus, et 67,9% investoritest on mehed ja 32,1% naised.

Autori arvates on naiste vähene investeerimishuvi põhjustatud nende väiksemast riskivalmidusest. Antud väidet toetab ka Saar Poll (2015) uuring, kus mehed andsid naistest kõrgemaid hinnanguid küsimusele „Olen oma raha säästes või investeerides valmis võtma riske“. Küsimusele vatati 5 palli skaalal, kus 5 – nõustun täielikult; 1 – ei nõustu üldse ning tulemused olid vastavalt 2,5 ja 2,1. Badunenko, Barasinska ja Schäfer (2009) uuring näitab, et mehed kipuvad olema riskialtimad kui naised. Samas artikli autorite püstitatud hüpotees, et

naised teevad seetõttu konservatiivsemaid investeerimisotsuseid, ei leidnud tõestust. Artikli autorite arvates võivad meeste ja naiste erinevates investeerimisotsustes rolli mängida teised faktorid nagu erinevused inimkapitalis, tööelu pikkus, teadmised finantsturgudest või isegi finantsinstitutsioonidest. Xin, Inman ja Mittal (2008) põhjal on mehed investeerimise otsustel suunatud edu saavutamisele (investeerimise otsused) ning naised kahjude vältimisele (tagala kindlustamine). Seetõttu on oluline naisi julgustada targalt investeerima (Montford ja Goldsmith, 2016: 101).

Saar Poll (2012) finantskirjaoskuse aruande põhjal on raha investeerimise riskivalmidus väga madal, koguni 82% inimestest vanuses 18-80 ei ole valmis oma raha investeerimisel riske võtma. Talpsepa (2010) kohaselt on kõige rohkem investoreid vanuses 31-40 nii naiste kui meeste seas. Samas kuni 50. eluaastani on kõigis vanusegruppides meeste osakaal kordades suurem ning mida suurem vanus, seda väiksem erinevus soogrupiti.

Kirjanduse analüüsist selgus, et eestlaste investeerimine on suhteliselt madal. Statistika järgi investeerivad naised meestest tunduvalt vähem, kuid oodatav eluiga on jällegi suurem. Arvestades ka muutusi pensionisüsteemis, on autori arvates eriti oluline keskenduda põhjustele, miks investeeritakse nii vähe, eriti just naised. Järgnevates peatükkides proovib autor neile küsimustele vastuse leida.

2. UURINGU PROBLEEMIPÜSTITUS, KASUTATAVAD ANDMED JA METOODIKA

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on analüüsida Eesti elanike teadlikkust erinevatest investeerimisvõimalustest ja nende hinnanguid erinevate investeerimisviiside riskitasemetele. Lisaks soovib töö autor teada, kas uus pensionireform mõjutab Eesti elanike tänaseid investeerimisotsuseid.

Lähtuvalt eelnevalt kirjeldatud töö eesmärgist, püstitas autor järgnevad uurimisküsimused:

1. Kas ja millistest investeerimisvõimalustest on inimesed teadlikud ning milliseks hindavad nad nende riskitaset? (Teadmised) Autor soovib analüüsida, kas ja kuidas sõltub vastaja riskitase: vanusest, soost, leibkonna suuruselt ja keskmisest sissetulekust, haridustasemest. Lisaks, kui kursis nad on pensioniteemalist reformidega.
2. Kas ja millistesse investeerimisinstrumentidesse on inimesed investeerinud või planeerivad seda teha lähima paari aasta jooksul? (Käitumine) Autor analüüsib kas ja miks vastanud on investeerinud või ei ole investeerinud.
3. Kas ja milline on uue pensionireformi mõju inimeste investeerimishoiakutele? (Hoiakud) Autor uurib, kas Eesti elanikud teevad oma investeerimisotsuseid lähtuvalt pensionipõlve kindlustamisest ja kuidas nad seda teevad.

Leidmaks vastused uurimisküsimustele, koostas autor investeerimise ja pensioniteemalise ankeedi (vt lisa 1). Küsimustiku aluseks võttis autor L. Riitsalu magistr töö käigus kasutatud ning Saar ja Polli poolt läbi viidud küsitluse (Riitsalu 2013). Ankeetküsitlus on jaotatud kolmeks osaks. Esimene osa on finantsteemaline, kus uuritakse, kas ja kuidas vastanud planeerivad oma rahaasju, kas milleks ja kuhu nad investeerivad ning kuidas hindavad erinevate investeerimisviiside riskitaset. Teine osa on pensioniteemaline, kus esitatakse küsimusi pensionipõlve rahalise kindlustamise kohta, ning kas ja kui palju on vastanud kuulnud uuest plaanitavast pensionireformist, ning kas ja kuidas see vastanuid edaspidi

mõjutama hakkab. Kolmandas ja viimases osas on üldised küsimused ankeetküsimustiku vastajate kohta – sugu, vanus, leibkonna suurus ja sissetulek, haridus ning põhitegevusala. Leibkonna selgitamiseks kasutati küsitluses Statistikaameti mõistet, kus leibkond on ühises eluruumis elavad inimesed, kes jagavad toidu- ja raharessursse (Statistikaameti koduleht 2017). Erinevalt perekonnast võib leibkond olla ka üksikisik. Lisaks veel küsimus, kas vastanutel on alla ja/või üle 18-aastaseid lapsi.

Investeeringimise all peetakse silmas pikaajalist raha kogumist, mille põhieesmärgiks on teenida paigutatud raha arvel täiendavat tulu (Minuraha koduleht 2017). Pikemaajalise investeeringimise all peab autor antud töö puhul silmas pikemat, kui ühe aastast perioodi.

Andmekogumismeetod ja valim

Küsitlus on koostatud Tartu Ülikooli LimeSurveys keskkonnas ning vastajad said vastata üle interneti oma arvutites. Ankeetide saatmisel lähtuti sihtgrupist vanuses 18-47 aastat, kuna uus pensionireform puudutab just neid. Küsitluse täitmine oli anonüümne ning välditi liialt isiklikke küsimusi, et privaatsust säilitada. Autor aktiveeris küsitluse 3. mail 2017 ning saatis kutse oma Facebooki keskkonna lehelt ning läbi erinevate listide. Autor jälgis, et kolmes erinevas vanusegrupis tuleks piisavalt vastanuid ning vajadusel kontaktis lisaks sobivasse vanusegruppi kuuluvaid potentsiaalseid vastajaid.

Küsitlusel osalenuid oli kokku 169, kellest 41 jätsid oma vastamise pooleli. 128 vastanut lõpetasid oma ankeedi, kuid üks saatis ära tühja ankeedi. Seega koguti kokku 127 täielikult täidetud ankeeti.

Analüüsimeetod

Kogutud andmeid analüüsib autor statistikapaketis SPSS ning vormindab tabelid Excelis. Vanuse analüüsimiseks moodustab autor uue muutuja – vanusegrupp, kus jagab vastajad kolme vanusegruppi – 18-29 aastased, 30-39 aastased ning 40 aastased ja vanemad. Leides seoseid hariduse vahel, liidab autor keskhariduse ning keskerihariduse saanud ühte gruppi. Kui valikvastusele „ei oska öelda“ vastati vähem kui 5 korda, kodeeris autor need kui puuduvad vastused.

Püstitatud uurimisküsimuste analüüsimiseks kasutab autor peamiselt risttabeleid, hii-ruut statistikut ning korrelatsioonimaatrikseid. Risttabel on sagedustabel, mis annab hea ülevaate uuritavate tunnuste jaotumisest soo ja vanusegrupi alusel (Tooding: 196) ning hii-ruut test võimaldab analüüsida seost nende muutujate vahel (Tooding: 172). Korrelatsioonimaatriksis kasutatakse Spearmani astakorrelatsioonikordajat, mis võimaldab analüüsida muutujate omavaheliste seoste tugevust ja suunda. Kordaja väärtus jääb -1 ja 1 vahele (Tooding: 219 – 220).

Uurimuse käik

Analüüsi esimese osas antakse kõigepealt ülevaade ankeedi vastanute osas soo, vanuse, hariduse ja põhitegevusala järgi. Lisaks uuritakse kas ja milleks planeeritakse oma rahaasju pikemalt ette, kuna investeerimine eeldab pikemat planeerimist.

Analüüsi teises osas keskendutakse esimese uurimisprobleemi uurimisele – millistest investeerimisvõimalustest teatakse ning kuidas hinnatakse nende riskitaset. Lisaks kuidas võiks riski taset mõjutada sugu, vanus, leibkonna suurus ja sissetulek, haridus ning põhitegevusala.

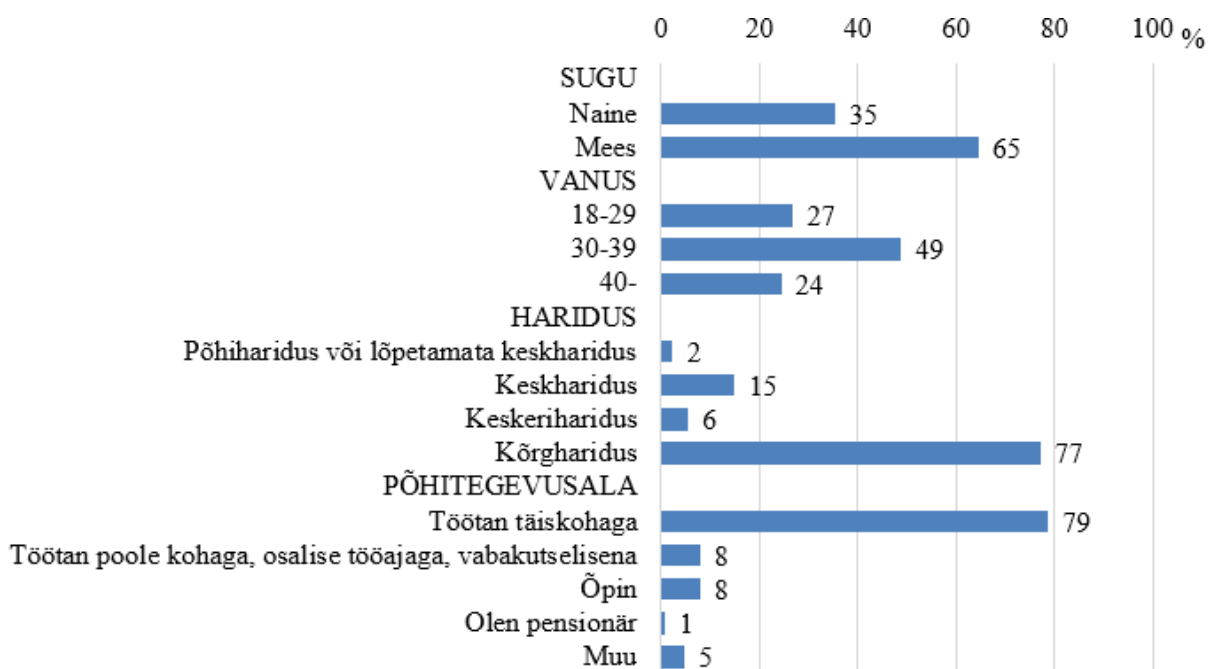
Järgnevalt uuritakse lähemalt, kas ja miks tegeletakse investeerimisega ning kas vastused erinevad soo alusel. Antakse ka ülevaade, kuhu on vastanud oma raha investeerinud.

Analüüsi viimases osas keskendutakse investeerimishoiakutele ning uuele pensionireformile. Autor uurib, kuidas erinevad investeerimishoiakud mõjutavad investeerimisotsuseid. Kas vastanud on oma pensionipõlve rahalise kindlustamise peale mõelnud, ning kas ja kuidas nad tegutsevad selle nimel. Samuti, kas laste vanus mõjutab laste tuleviku kindlustamist, ühe pensionipõlveks valmistumise viisina. Lõpetuseks, kas ollakse kuulnud uuest pensionireformist, ning kas see mõjutab ka vastanute edasisi investeerimisotsuseid. Autor analüüsib neid seoseid nii soo kui ka vanusegrupi alusel.

3. ANALÜÜS

3.1 Ülevaade ankeedi vastanutest

Järgnevalt annab autor ülevaate ankeedile vastanutest soo, vanuse, hariduse, põhitegevusala (vt joonis 1) ja oma rahaasjade planeerimise osas (vt tabelid 1-3).

Joonis 1. Valimi profiil (% , n=127 kõik 18-55-aastased vastajad)

Ankeedile vastanute seas on 35% naisi ning 65% mehi. Vanusegruppide lõikes soo kaupa jagunevad nad sarnaselt. Ligi pooled vastanutest kuuluvad vanusegruppi 30-39 aastat, vanusegrupis 18-29 aastat on 27% vastanuid ning 40+ vanusegrupis 24% vastanuid. 77% vastanutest on kõrgharidusega, 15% keskharidusega, 6% keskeriharidusega ning 2% lõpetamata keskharidusega. 79% vastanutest töötab täiskohaga, 8% töötab poole kohaga, osalise tööajaga või vabakutselisena ning õpib. Üks vastajatest on pensionär. Muu all vastatutest oli üks kodune, kaks õpib ja töötab samaaegselt, üks on ettevõtja, üks juhatuse liige ning üks jättis küsimusele vastamata.

Andmaks ülevaadet, kas ja kui avatud võiksid vastanud olla investeerimis- ja pensioniteemalistes küsimustes, analüüsib autor, kas ja miks vastajad planeerivad oma rahaasju ette pikemalt, kui aasta.

Tabel 1. Rahaasjade pikem ette planeerimine

Kas Te planeerite oma rahaasju pikemalt (rohkem kui aasta) ette?	Arv	%
Ei planeeri	23	18%
Pigem ei planeeri	24	19%
Pigem planeerin	52	41%
Planeerin	28	22%
Kokku	127	100%

Tulemustest on näha, et vastajad pigem planeerivad oma rahaasju rohkem kui aasta ette (41% vastanutest). Ülejäänud vastused jagunesid võrdselt.

Tabel 2. Põhjused raha pikemaks planeerimiseks

Mille jaoks Te planeerite oma rahaasju pikemalt ette?	Arv	%
Hingerahu jaoks, tagavaraks, ootamatuteks väljaminekuteks	60	75%
Elamistingimuste parandamine, nt remont	54	68%
Reisimine, hobid	48	60%
Auto või muu liiklusvahendi ostmise	37	46%
Pensionipõlveks rahavaru kogumine	34	43%
Edasiõppimine (nii enda kui laste)	21	26%
Tervise eest hoolitsemine	19	24%
Kodumasinade või elektroonikaseadmete ostmise	14	18%
Kokku	80	

Kõige rohkem planeeritakse oma rahaasju ootamatuteks väljaminekuteks (75%), elamistingimuste parandamiseks (68%) ja reisimiseks (60%). Pensionipõlveks kogub raha 43% vastanutest, kes planeerivad oma rahaasju pikemalt ette. Lisaks vastati kolmel korral, et planeeritakse pikemalt ette korteri või renditava vara ostuks, kahel korral ettevõtluseks ning ühel korral finantsvabaduse saavutamiseks ning laste jaoks.

Tabel 3. Põhjused miks ei planeerita pikemalt ette

Miks Te ei planeeri oma rahaasju pikemalt ette?	Arv	%
Mul on liiga vähe raha, et midagi planeerida	19	43%
Mul ei ole vajadust planeerida	15	34%
Ma ei oska planeerida	6	14%
Mul ei ole planeerimise jaoks aega	6	14%
Mul on nii palju raha, et ei ole vaja planeerida	2	5%
Kokku	44	

Küsimuses, miks ei planeerita oma rahaasju pikemalt ette, jagunevad vastused suures osas kaheks. Ühed on need, kellel on liiga vähe raha, mida planeerida (43%) ning teisel poole need, kellel ei ole vajadust planeerida (34%). Lisaks vastati, et ei planeerita, kuna elatakse vanemate kulul, ei ole planeerimise peale mõlenud, ei planeeri pikemalt kui 1-2 kuud ning planeerimisest ei ole midagi välja tulnud, kuna sissetulek on liiga väike ja emotsioonioste liiga palju.

3.2 Teadlikkus investeerimisvõimalustest ja hinnatav riskitase

Järgmiseks analüüsib autor, kui hästi ankeedi vastanud teavad erinevaid investeerimisvõimalusi ning kuidas oskavad hinnata nende riskitaset, kes on investeerimisotsustes riskialtim, kes alalhoidlikum.

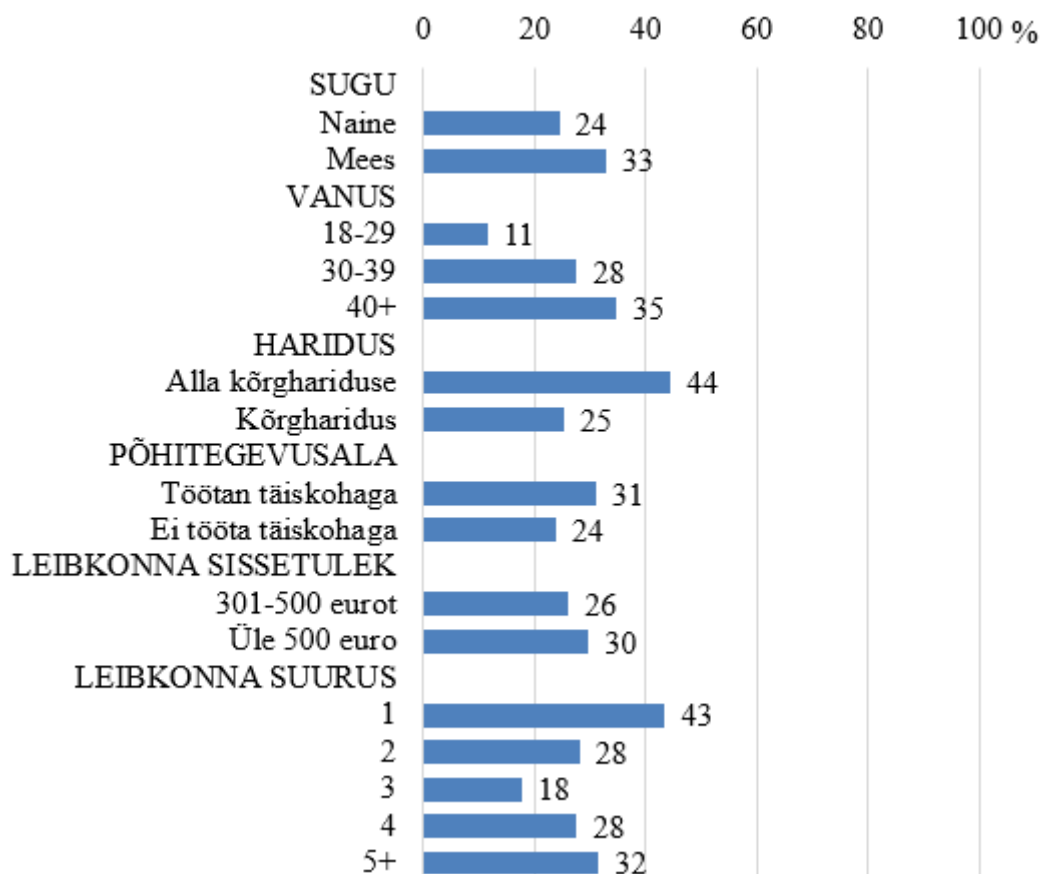
Tabel 4. Teadlikkus investeerimisvõimalustest

Millistest järgnevatest investeerimisviisidest olete kuulnud	Ei ole kuulnud		Olen kuulnud	
	Arv	%	Arv	%
Pensionifondi II samm	1	1%	126	99%
Pensionifondi III samm	1	1%	125	99%
Kinnisvara (va oma eluase)	2	2%	122	98%
Investeerimisfondid	1	1%	124	99%
Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoius)	0	0%	126	100%
Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus	13	10%	113	90%
Aktsiad, osakud, võlakirjad	0	0%	125	100%
Väärismetall	0	0%	125	100%
Ühisrahastuse projektid	14	11%	112	89%
Hoiu- ja laenuühistud	11	9%	114	91%

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vastanute teadlikkus erinevatest investeerimisvõimalustest on väga hea. Kõik vastajad teadsid hoiustesse, aktsiatesse ning väärismetalli investeerimisest ning ainult üksikud vastanud ei ole mõnedest investeerimisliikidest kuulnud. Vastajatele on võõram elukindlustus (10% vastanutest) ja uued investeerimisvõimalused – ühisrahastuse projektid (11%) ning hoiu- ja laenuühistud (9%).

Teoorias selgus, et riskide võtmist ja riskitaluvust mõjutavad sugu, vanus, perekonnaseis, elukutse, sissetulek, haridus, finantstadmiste tase, majanduskasvu ootused (Grable 2000). Kuna autor ei küsinud vastajate finantstadmiste taseme ning majanduskasvu ootuste osas, jäävad need siinkohal analüüsimata. Perekonnaseisu asemel, uurib autor seoseid leibkonnasuuruse ning elukutse asemel seoseid põhitegevusala vahel.

Vastajate riskitaset näitab see, kui oma raha investeerimist peetakse ohtlikuks. Autor uuris neid vastanuid, kes pidasid oma raha investeerimist pigem ohtlikuks või ohtlikuks (vt joonis 2).

Joonis 2. Oma raha investeerimine on ohtlik (% , n=34 kõik vastajad, kes vastasid pigem nõustun ja nõustun)

Jooniselt on näha, et investeerimist pidasid ohtlikumaks mehed, vanemad vastanud, madalama haridusega ja üksinda elavad. Kuid kuna valimi suurus antud küsimuses oli liiga väike, ei saa põhjalikumaid järeldusi siin teha.

Teine küsimus, mis näitab vastajate riskitaset on, et investeerimine ei ole mõistlik, võib rahast ilma jääda. Kõikidest vastajatest ainult 2 vastas, et investeerimine ei ole mõistlik, kuna võib rahast ilma jääda. Seega ei saa antud küsimuse puhul samuti riskitaset hinnata.

Kahest eelnevast küsimusest lähtudes, leiab autor, et investeerimise riskitaset ei ole võimalik antud vastajate grupist lähtuvalt uurida erinevatest aspektidest. Seega järgnevalt koostab autor risttabeli kogu vastajate grupist lähtuvalt.

Tabel 5. Investeerimisviiside hinnanguline riskitase

Millisteks hindate järgnevatest investeerimisviiside riskitaset	Madal		Keskmine		Kõrge	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Pensionifondi II samm	55	54%	40	39%	7	7%
Pensionifondi III samm	28	29%	50	52%	18	19%
Kinnisvara (va oma eluase)	69	60%	38	33%	8	7%
Investeerimisfondid	17	17%	52	51%	32	32%
Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoius)	94	81%	19	16%	3	3%
Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus	50	65%	19	25%	8	10%
Aktsiad, osakud, võlakirjad	7	6%	49	44%	56	50%
Väärismetall	36	33%	48	44%	25	23%
Ühisrahastuse projektid	8	10%	31	37%	45	54%
Hoiu- ja laenuühistud	14	19%	31	42%	28	38%

Tabelist on näha, et kõige madalama riskiga hinnatakse hoiuseid (81% vastanutest), elukindlustus (65% vastanutest) ja kinnisvara (60% vastanutest). Ka pensionifondi II sammast hinnati pigem madala riskiga (54% vastanutest). Kõrgeima riskiga investeerimisviisideks hinnati ühisrahastuse projektid (54% vastanutest), aktsiad jm (50% vastanutest) ning hoiu- ja laenuühistud (38% vastanutest).

3.3 Investeerimise/mitteinvesteerimise põhjused

Antud peatükis analüüsib autor vastanute investeerimiskäitumist ning põhjuseid.

Tabel 6. Oma raha investeerimine, soo alusel

Kas Te investeerite oma raha?	Naine		Mees	
	Arv	%	Arv	%
Jah, regulaarselt	8	18%	35	43%
Jah, olen kunagi investeerinud. Praegu mitte	9	20%	21	26%
Ei, ma ei investeeeri	27	61%	25	31%
Kokku	44	100%	81	100%

Üleval olevast tabelist on näha, et 61% naisvastajatest ei investeeeri ning ainult 18% investeerib regulaarselt. Meesvastajatest ei investeeeri 31% ning 43% investeerib regulaarselt. Ka Hii–ruut test näitab seost raha investeerimise ja soo vahel ($\chi^2 = 11,923$, $df = 2$, $p = 0,003$). Autor analüüsis ka seost investeerimise ning vanusegruppide vahel ($\chi^2 = 2,136$, $df = 4$, $p = 0,711$) ning investeerimise ja leibkonna keskmise sissetuleku vahel ($\chi^2 = 1,279$, $df = 2$, $p = 0,528$), kuid antud valimi põhjal tulid ebaolulised seosed, seega investeerimise põhjuseid analüüsib autor ainult soo alusel.

Tabel 7. Investeerimise põhjused, soo järgi

Miks Te investeerite või olete investeerinud?	Naine		Mees	
	Arv	%	Arv	%
Enda või lähedaste tuleviku kindlustamiseks	12	46%	40	44%
Tagavaraks, igaks juhuks, mustadeks päevadeks	8	31%	34	38%
Suurema väljamineku jaoks	6	23%	16	18%
Kokku	26	100%	90	100%

Mehed, kui naised investeerivad peamiselt seetõttu, et kindlustada enda ja lähedaste tulevik (vastavalt 46% ja 44%) ning igaks juhuks, tagavaraks (vastavalt 31% ja 38%). Lisaks toodi välja, et investeeritakse finantsvabaduse saavutamiseks, elujärje parandamiseks ja tulu saamiseks, raha tootlikkuse tõstmiseks. Arvati ka, et rahal ei ole mõtet niisama seista lasta ega niisama ära kulutada. Üks vastajatest tõi eraldi välja, et ta investeerib kohustuslikku pensionisambasse.

Tabel 8. Põhjused miks ei investeerita, soo järgi

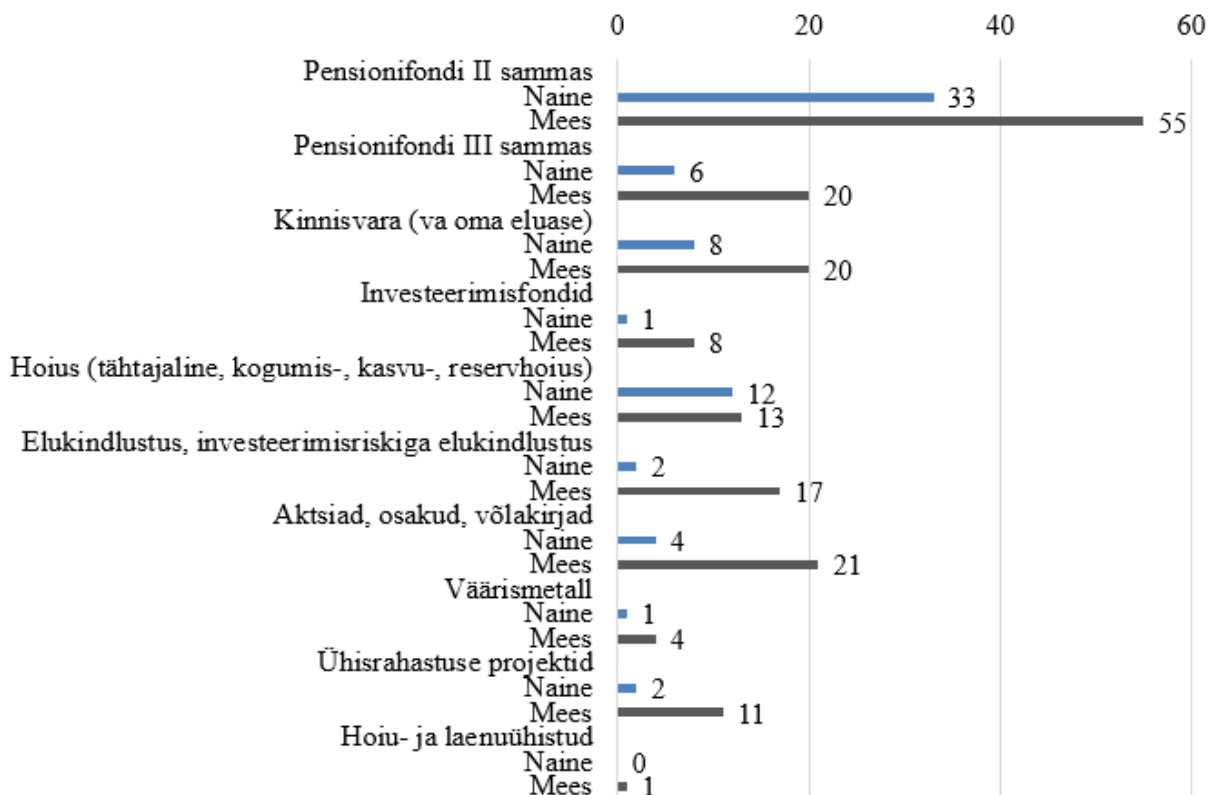
Miks Te enam ei investeerii või pole investeerinud?	Naine		Mees	
	Arv	%	Arv	%
Ei ole raha, mida investeerida	12	43%	16	70%
Investeering on minu jaoks liiga keeruline	11	39%	4	17%
Ma ei pea investeerimist vajalikuks	4	14%	2	9%
Investeering ei ole mõistlik, võib rahast ilma jääda	1	4%	1	4%
Kokku	28	100%	23	100%

Naised ei investeerii seetõttu, et neil ei ole raha (43%) ja investeering on liiga keeruline (39%). Mehed ei investeerii peamiselt seetõttu, et ei ole piisavalt vaba raha (70%). Lisaks toodi välja kahel korral, et investeeringust ei teata veel piisavalt, ning ühel korral, et turuseis ei tundu soodne, alla 30000 euro ei näe investeeringul mõtet, ei ole veel alustanud. Lisaks arvas üks vastaja, et laenu intressimaksud on suuremad kui investeeringust saadav tootlus, seega esmane prioriteet on laenudest lahti saamine ning seejärel investeering.

Tabel 9. Investeeringuinstrumentidesse investeerimine

Millistesse järgnevasse investeerimisviisidesse Te olete investeerinud või planeerite investeerida lähima paari aasta jooksul:	Ei ole ega planeeri		Ei ole, aga planeerin		Olen investeerinud, kuid ei jätkata		Olen ja jätkan investeerimist	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
	Pensionifondi II samm	28	23%	5	4%	2	2%	88
Pensionifondi III samm	76	62%	11	9%	10	8%	26	21%
Kinnisvara (va oma eluase)	44	36%	43	35%	7	6%	28	23%
Investeeringufondid	73	60%	30	25%	10	8%	9	7%
Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoiust)	56	46%	18	15%	22	18%	25	21%
Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus	79	65%	20	16%	4	3%	19	16%
Aktsiad, osakud, võlakirjad	54	44%	37	30%	8	6%	25	20%
Väärismetall	89	74%	25	21%	2	2%	5	4%
Ühisrahastuse projektid	93	76%	11	9%	6	5%	13	11%
Hoiu- ja laenuühistud	113	93%	6	5%	2	2%	1	1%

Eelnevast tabelist tuleneb vastuolu küsimusega, kas te investeerite oma raha, kus ainult 43 vastajat vastas, et investeerib oma raha regulaarselt (vt tabel 6). Samal ajal 88 vastanut investeerib II pensionifondi regulaarselt. Jättes kõrvale II pensionisamba (72%), investeeritakse kõige enam kinnisvarasse (23%), hoiustesse (21%), III pensionisambasse (21%), aktsiatesse (20%).

Joonis 3. Investeeringuinstrumentidesse investeerimine (n= kõik vastajad, kes vastasid olen ja jätkan investeerimist)

Üleval olevalt jooniselt selgub järgmine vastuolu. Nimelt oma raha investeeris 8 naist ja 35 meest (vt tabel 6), kuid 12 naist investeerib hoiustesse. Jooniselt on näha, et naiste seas on populaarsemad investeerimine pensionifondi II sambasse, hoiustesse ning kinnisvarasse. Meeste seas on samuti kõige populaarsem pensionifondi II samm, siis aktiad, osakud ja vólakirjad ning võrdselt populaarsed pensionifondi III samm ja kinnisvara.

3.4 Uus pensionireform ja selle mõju investeerimishoiakutele

Tabel 10. Korrelatsioonimaatriks, oma raha investeerimine

		Vajalik tuleviku kindlustamiseks			
		Ohtlik	Eetiline	Tulus	
Kas Te investeerite oma raha?	Korrelatsiooni kordaja	,236**	-,222*	,373**	,298**
	Olulisus (2-teljeline)	0,009	0,019	0,000	0,001
	Arv	122	112	112	115

Tabelist on näha, et tugev seos on oma raha investeerijate vahel ning nende vastajate vahel, kes peavad oma raha investeerimist eetiliseks ning ka tulusaks. Positiivne seos on nende investeerijate vahel, kes peavad investeerimist vajalikuks, et kindlustada oma tulevik ning negatiivne seos nende vahel, kes arvavad, et oma raha investeerimine on ohtlik. Kuid need seosed on nõrgemad.

Peatükis 3.1 selgus, et 63% kõigist vastanutest planeerib või pigem planeerib oma rahaasju rohkem kui aasta ette. Sellest 63% (80 vastanut) omakorda 43% (34 vastanut) planeerib ka oma pensioni (vt tabelid 1 ja 2). Peatükis 3.3 selgus, et 72% (88 vastanut) investeerib pensioni II sambasse, 21% (26 vastanut) pensioni III sambasse (vt tabel 9).

Tabel 11. Pensionipõlve rahaline kindlustamine

Kas Te olete oma pensionipõlve rahalisele kindlustamisele mõelnud?	Naine		Mees		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Jah, tegutsen selle nimel	20	44%	49	60%	69	54%
Jah, olen mõelnud, kuid pole tegutsenud	12	27%	18	22%	30	24%
Ei ole, kuid peaks	11	24%	11	13%	22	17%
Ei ole	2	4%	4	5%	6	5%
Kokku	45		82		127	

Tabelist selgub, et 78% vastanutest on mõelnud või tegutseb pensionipõlve rahalise kindlustamise nimel. Mehed valmistuvad pensioniks rohkem, kui naised (60% vs 44%).

Lisaks pensionifondidesse investeerimisel, valmistutakse pensioniks ka teistel viisidel (vt tabel 12).

Tabel 12. Pensioniks valmistumine, soo järgi

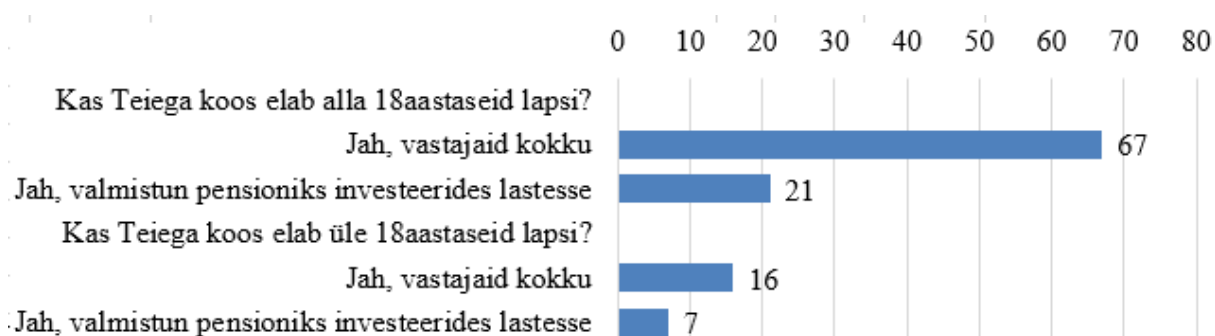
Kuidas olete hakanud oma pensionipõlveks valmistuma?	Naine		Mees		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Liitusin II samba pensionifondiga	17	89%	35	73%	52	78%
Investeerin laste tulevikku	8	42%	22	46%	30	45%
Investeering muu investeerimisteenuse kaudu	4	21%	24	50%	28	42%
Investeerin kinnisvarasse (va oma eluase)	7	37%	20	42%	27	40%
Liitusin III samba pensionifondiga	7	37%	16	33%	23	34%
Investeerin oma tervisesse	6	32%	17	35%	23	34%
Kokku	19		48		67	

Pensioniks valmistumise puhul on kõige populaarsemaks II sambaga liitumine (78% vastanutest) ning investeerimine laste tulevikku (45%). Naiste puhul ühtib tulemus kogu vastanute grupiga. Samas on meeste puhul on II samba pensionifondiga liitumise järel olulisem investeerimine muu investeerimisteenuse kaudu. See on jällegi tingitud naiste üleüldisest väiksemast investeerimiste mahust. Lisaks mainiti ühel korral, et pensioniks valmistutakse investeerides väärismetalli ning käivitades äriühingut. Üks vastaja leidis, et hea meelega investeeriks kohustuslikus II pensioni sambas oleva raha mujale.

Tabel 13. Pensioniks valmistumine, vanusegrupi alusel

Kuidas olete hakanud oma pensionipõlveks valmistuma?	18-29		30-39		40-		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Litusin II samba pensionifondiga	9	60%	28	82%	15	83%	52	78%
Investeerin laste tulevikku	4	27%	16	47%	10	56%	30	45%
Investeering muu investeerimisteenuse kaudu	8	53%	11	32%	9	50%	28	42%
Investeerin kinnisvarasse (va oma eluase)	3	20%	14	41%	10	56%	27	40%
Litusin III samba pensionifondiga	3	20%	9	26%	11	61%	23	34%
Investeerin oma tervisesse	11	73%	8	24%	4	22%	23	34%
Kokku	15		34		18		67	

Vanusegruppide puhul on endiselt kõige populaarsem liitumine II samba pensionifondidega. Noorimate vastajate seas järgmine populaarne vastus on investeerimine oma tervisesse. Vanima vanusegrupi teiseks populaarsemaks vastuseks on investeerimine II samba pensionifondi. Kaks vanemat vanusegruppi investeerivad ka laste tulevikku ning kinnisvarasse.

Joonis 4. Laste tuleviku kindlustamine (n = kõik vastajad, kes vastasid olen hakanud pensioniks valmistuma ning selleks investeerin laste tulevikku)

Joonis näitab, et pea pooled vastanutest, kellel on üle 18aastased lapsed, loodavad pensionieas oma lastele, investeerides nende tulevikku. Alla 18aastaste vastajate seas investeerib laste tulevikku seoses pensioniks valmistumisega ligi 1/3 vastajatest.

Tabel 14. Uus pensionireform, soo alusel

Kas olete kuulnud uuest plaanitavast pensionireformist?	Naine		Mees		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Ei ole	24	53%	26	32%	50	39%
Olen midagi kuulnud	16	36%	51	62%	67	53%
Jah, olen pensioniteemadega hästi kursis	5	11%	5	6%	10	8%
Kokku	45	100%	82	100%	127	100%

Hii-ruut statistik näitab seost soo ja pensionireformist kuulnute vahel ($\chi^2 = 8,287$, $df = 2$, $p=0,016$). Tabelist on näha, et naised on teemaga vähem kursis, kuna 53% vastanutest ei ole kuulnud uuest pensionireformist.

Tabel 15. Uus pensionireform, vanusegrupi alusel

Kas olete kuulnud uuest plaanitavast pensionireformist?	18-29		30-39		40-		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Ei ole	21	62%	23	37%	6	19%	50	39%
Olen midagi kuulnud	12	35%	34	55%	21	68%	67	53%
Jah, olen pensioniteemadega hästi kursis	1	3%	5	8%	4	13%	10	8%
Kokku	34	100%	62	100%	31	100%	127	100%

Kahes lahtris on vähem kui 5 vastust, kuid Hii-ruut statistik näitab seost vanusegrupi ja pensionireformist kuulnute vahel ($\chi^2 = 12,952$, $df = 4$, $p=0,012$). Tabelist on selgelt näha, et mida noorem vastaja seda vähem on ta pensioniteemadega kursis ning mida vanem vastaja, seda rohkem ta on uuest pensionireformist kuulnud. Ligi 80% 40+ vanusegrupis vastanutest on teemast kuulnud või on hästi kursis. Noorim vanusegrupp oli pensioniteemadega kõige vähem informeeritud ning üle 60% vastanutest polnud uuest reformi plaanist kuulnudki.

Tabel 16. Pensionireformi mõju investeerimisele, soo järgi

Millisel määral mõjutab uus plaanitav pensionireform Teie edasisi investeerimisotsuseid?	Naine		Mees		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
1 - ei mõjuta üldse	7	16%	28	34%	35	28%
2	0	0%	7	9%	7	6%
3	10	23%	6	7%	16	13%
4	2	5%	6	7%	8	6%
5 - mõjutab suurel määral	2	5%	8	10%	10	8%
Ei oska vastata	23	52%	27	33%	50	40%
Kokku	44	100%	82	100%	126	100%

Hii-ruut testi jaoks on vastanute arv erinevates lahtrites liiga väike, et seoseid luua. 40% kõigist vastajatest ei oska öelda, kas ja millisel määral uus pensionireform nende edasisi investeerimisotsuseid mõjutab. Ligi veerand vastajatest arvas, et uus pensionireform ei mõjuta nende edasisi investeerimisotsuseid. Samas naistest ligi veerand hindas viie palli skaalal edasiste otsuste mõju hindale kolm.

Tabel 17. Pensionireformi mõju investeerimisele, vanusegrupi järgi

Millisel määral mõjutab uus plaanitav pensionireform Teie edasisi investeerimisotsuseid?	18-29		30-39		40-		Kokku	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
1 - ei mõjuta üldse	10	29%	16	26%	9	29%	35	28%
2	2	6%	3	5%	2	6%	7	6%
3	1	3%	10	16%	5	16%	16	13%
4	1	3%	5	8%	2	6%	8	6%
5 - mõjutab suurel määral	2	6%	5	8%	3	10%	10	8%
Ei oska vastata	18	53%	22	36%	10	32%	50	40%
Kokku	34	100%	61	100%	31	100%	126	100%

Erinevates vanusegruppides on liiga vähe vastanuid, et Hii-ruut testiga seoste kohta järeldusi teha. Tabelist on näha, et üle pooled vanusegrupist 18-29 ei osanud vastata kas plaanitav pensionireform nende edasisi investeerimisotsuseid mõjutab. Samas ligi 30% igas vanusegrupis leidis, et plaanitav pensionireform nende edasisi investeerimisotsuseid ei mõjuta.

4. ARUTELU

Käesoleva töö eesmärgiks oli leida vastused kolmele uurimisküsimusele seoses investeerimisalaste teadmiste, käitumiste ja hoiakutega. Vastuste saamiseks viidi läbi ankeetküsitlus, mida autor levitas läbi isikliku Facebooki konto ning erinevate listide. Ainukeseks kriteeriumiks seadis autor vanusepiiri – 18-47 aastat, kuna uus pensionireform peaks mõjutama just selles vanuses vastanuid. Analüüsis jaotas autor vastanud vanuse järgi kolme rühma alla 30-aastased, 30- aastased ning 40-47 aastased. Kõige rohkem vastanuid (natuke alla poole) tuli 30-aastate seas, kuna ka autor ise kuulub antud vanuserühma. Kuna 40-47 aastaste seas tuli vastanuid tunduvalt vähem, otsustas autor ülemist piiri suurendada. Seega vanim vastanu on 55-aastane ning noorim 18-aastane. Ka haridusetaseme ning põhitegevusala järgi tuli suhteliselt homogeenne valim, vastavalt 77% ja 79%. Autor tõdeb, et mitmekülgse valimi saavutamiseks, oleks pidanud valima teistsuguse meetodi ankeetküsitluse vastajate leidmiseks.

Teadmised

Autori üllatuseks olid enamik vastanutest väga kursis erinevate investeerimisvõimalustega. Nii hea tulemus on ilmselt seotud eelnevalt kirjeldatud valimi piirangutega, kuna kõrgema hariduse omandanuid oli 77%. Seda toetab ka teooria osas kajastatud Saar Polli (2015) uuring, mille järgi kõrgem finantskirjaoskus on kõrgharidusega vastanute seas. Vastajatele olid võõramad ainult investeerimisriskiga elukindlustus, ühisrahastus ja hoiu-laenuühistud. Kaks viimast oli ka oodatav tulemus, kuna need on võrdlemisi uuemad investeerimisviisid, mistõttu autor jagas need ka teooria osas eraldi rühmadesse. Tulemus oli siiski märgatavalt parem (89% oli kuulnud) võrreldes Saar Polli (2015) tulemusega (alla pooled olid kuulnud), mis on ilmselt jällegi selgitatav valimi kõrge haridustasemega.

Teooria osas oli välja toodud erinevad näitajad, mis mõjutavad investeringute riskitaluvust. Ka autor proovis hinnata investeringute riskitaluvust, võttes aluseks soo, vanuse, leibkonna suuruse ja sissetuleku, põhitegevusala ja hariduse. Analüüsist selgus, et investeerimist pidasid ohtlikumaks mehed, vanemad vastanud, madalama haridusega ja üksinda elavad. Ka Grable

(2000) kui ka Nguyen Gallery ja Newton (2016) leidsid teooria osas, et hariduse vahel on positiivne seos ning sarnaselt Grable (2000) on üksi elavad väiksema riskitaluvusega. Samas sarnaselt Nguyen jt (2016) selgus, et riskialtimad on nooremad vastajad. Üllatavalt selgus, et riskitundlikumad on hoopis mehed. Kuid kuna valimi suurus antud küsimuses oli liiga väike (34 vastanut), ei saa põhjalikumaid järeldusi siin teha.

Analüüsist selgus, et madalama riskiga hinnati hoiuseid, elukindlustust ja kinnisvara. Ka pensionifondi II sammast hinnati pigem madala riskiga, mis teooriast selgub, et risk sõltub pensionifondi valikust. Lisaks kuna vastanud ei ole veel pensioniikka jõudnud, ei oska ka keegi veel öelda, kas kogu pensioniperioodi aegne võetud risk kokku on madal või kõrge. Kõrgeima riskiga investeerimisviisideks hinnati ühisrahastuse projektid, aktsiad ja hoiu-laenuühistud. Ühisrahastuse ja hoiu-laenuühistute riski hindamisel mõjutab autori arvates ka antud investeerimisviiside suhteline uudsus.

Käitumine

Oma raha investeerimises oli selgelt eristuv sooline erinevus. Naistest ei olnud 61% kunagi investeerinud. Meestest seevastu ligi 70% investeerivad, või on varem seda teinud. See kinnitab ka teooria osas välja toodud numbreid, et mehed investeerivad naistest tunduvalt rohkem.

Huvitav oli see, et nii mehed kui naised investeerivad põhiliselt enda või teiste tuleviku kindlustamiseks. Sooline vahe tuli selgemalt välja mitte investeerimise põhjustes. Analüüsist selgus, et naised ei investeerinud peamiselt seetõttu, et neil ei ole raha ja/või investeerimine on nende jaoks liiga keeruline. Samal ajal mehed ei investeerinud peamiselt ainult seetõttu, et neil puudub vaba raha. Mehed olid palju riskialtimad investeerima, oleks neil vaba raha siis nad investeeriks rohkem. Ka teooriast tuli välja, et naised peaksid toetama targalt investeerima ning nende investeerimisotsused on suunatud kahjude vältimisele. Erinevalt meestest, kes on suunatud edu saavutamisele (Xin jt 2008).

Autori jaoks oli huvitav asjaolu, et paljud vastanud ei pidanud pensioni II sammast investeerimiseks ega ka oluliseks pensioniraha kogumisel. Autor eeldab, et antud tulemus on seotud pensioni II samba iseloomuga. Kuna paljudele on pensionisambaga liitumine kohustuslik ning maksed lähevad automaatselt, siis ilmselt arvatakse, et see on investeerimise seisukohast ebaoluline. Või ei peeta seda investeerimiseks, kuna omal soovil ei saa muuta, kui

palju raha II sambasse investeeritakse. Tegelikult saab ka II pensionisambaga seotult teha erinevaid investeerimisotsuseid, nt soovi korral vahetada фонде ning sellega seoses muuta ka riskitaset.

Võrreldes teooriaga tuli autorile üllatuseks, et väärismetalli investeerib ainult 4% vastanutest. Saar Poll (2015) järgi oleks see pidanud olema üks populaarsemaid vastuseid, kuigi investeeris 5% vastanutest. Autori arvates tuleb erinevus sellest, et väärismetalli investeerivad peamiselt vanemad ning vene rahvusest inimesed. Nii nagu teoorias tuli ka antud uuringus välja, et peale pensioni II samba on populaarseim investeerimisviis kinnisvarasse investeerimine. Populaarsed oli ka börsil investeerimine, hoiused ja pensioni III sammas.

Töö kirjutamisel tekkis mitmeid mõtteid seoses investeerimisalase käitumisega, huvitav et hoolimata väiksest ja mitte eriti usaldusväärsest grupist olid väga suured erinevused investeerimise kohta võrreldes Saar ja Poll'i 2015. aastal läbiviidud küsitlusega. Loomulikult tuleb võtta arvesse, et on tehtud kahe aasta jooksul head tööd finantskirjaoskuse parandamisel ning seetõttu tulemused erinevad. Samas võib olla ka põhjuseks, et antud valimis ei olnud ühtegi leibkonda, kes oleks teeninud alla 300 euro inimese kohta, mis on ka mõnes mõttes loogiline, sest vaesematel inimestel on raskendatud juurdepääs internetile ning tihtipeale puudub neil huvi sellise sisuga uuringutel osalemiseks.

Teooriale toetudes nägi autor ette, et naiste investeerimist piiravad mitmed asjaolud aga põhiliseks oli, nii meeste kui naiste puhul liiga vähene raha hulk. Autori arvates on selle põhjustanud aktsiasse investeerimise kallidus tänu kõrgetele sisenemistasudele ja samas ka kaks suuremat börsikrahhi lähiminevikust, millele järgnes kriis kogu majanduses.

Hoiakud

Pensioniks valmistumisel 78% vastajatest peab oluliseks liitumist II pensionisambaga. Huvitaval kombel, arvab 40% alla 30 aastastest, et nad ei ole liitunud II pensionisambaga. Samas kui see on kohustuslik alates 1983 aastal sündinutele. Ilmselt on siingi põhjuseks II pensionisamba kohustuslikkus paljudele. Huvitaval kombel investeerivad vanema vanuserühma inimesed erinevatesse finantsvahenditesse, kuid tervisesse investeeritakse 3x vähem kui noorema vanuserühma vastajad. Tervisesse investeerimine oligi noorema vastajate seas kõige populaarsem vastus. Autor oleks eeldanud antud vastust hoopis vanimate vastajate seas. Samas võib olla vanima vanusegrupi puhul juba tervisesse investeerimine hiljaks jäänud.

Samas on edendatud ka tervisealast suhtumist, eriti just noorema vanusegrupi osas. Kaks vanemat vanusegruppi investeerisid ka laste tulevikku ning kinnisvarasse. Siin võib olla seos, et vanematel vastanutel on suuremad võimalused kinnisvarasse investeerida ning samuti ka suurema tõenäosusega lapsed.

Enamus inimesi on mõelnud rahavaru kogumisele. Samas pensionisammastesse investeerimisel jääb huvilisi vähemaks. Kõige enam investeeritakse II samba fondi aga selle kõrval torkab silma kinnisvara teisel kohal, kuid huvitav on see, et kõige vähemriskantsete hoiuste ja pensionifondi III samba kõrval on samades näitajate kõige riskantsemaks peetavad.

Uue pensionireformi teadlikkuse osas selgus oodatav seos, et noorim vanusegrupp oli pensioniteemadega kõige vähem informeeritud ning üle poole vastanutest polnud uuest reformiplaanist kuulnudki. Mida eakamaks läheb vanusegrupp seda selgemalt teadvustatakse erinevaid seoseid pensioniga. Eeldatavasti, mida lähemal ollakse pensionile, seda enam vastavad teemad ka huvi pakuvad.

Ilmselt ei saanud pensionivara arvutamise kavandatav skeem inimestele arusaadavaks, kuna üle poolte naistest ja kolmandik meestest ei osanud sellele küsimusele vastata. See tulemus on ootuspärane, kuna pensioniteemadega kursis olevaid oli vähemuses. Lisaks arvas suur osa, et see ei mõjuta neid üldse. Vanusegrupiti arvas 82% nooremast vanusegrupist, kas ei oska vastata või see ei mõjuta üldse. Samas see just nende vanusegruppi peaausjalikult mõjutabki.

Pensionireform on hetkel inimestel jäänud väga kaugeks ja ehk ka põhjusega. Arvestades, et pensionisüsteem ei suuda praeguse valemiga edasi sobivat kindlustatust pakkuda, võime arvata, et see ei jää ilmselt viimaseks sellesarnaseks reformiks. Huvitaval kombel ei taju II sambaga liitunud, et see on ka oluline investeerimisobjekt, millest selline mõttevparadoks tuleb, vajaks edaspidist uurimist.

Tuleviku planeerimise tulemused on murettekitavad, enamasti kes ei planeeri pikemalt ette on sellised inimesed, kes tunnistavad endale, et nad ei teeni piisavalt, et planeerida. See mõtlemisviis aga halvendab nende positsiooni veelgi ning võib öelda, et nende puhul oleks vaja teha palju selgitustööd mismoodi, võib ka madalama sissetuleku puhul parandada elujärge hea majandamisega. Et positiivse joonega lõpetada võib öelda, et enamus küsitluses osalenutest soovib hakata investeerima enamasti siiski tootlust toovatesse ettevõtmistesse, mitte aga väärismetallidesse.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida investeerimisega seotud teadmisi, käitumist ning hoiakuid. Püstitatud eesmärgi täitmiseks koostas autor investeerimisalase pilootuuringu, mille aluseks võttis autor L. Riitsalu (2013) magistritöö käigus kasutatud ning Saar ja Polli (2012) poolt läbi viidud küsitluse. Küsitluse eesmärgiks oli saada vastused inimeste teadlikkusest erinevatest investeerimisallikatest ning nende riskitasemest, saada ülevaade nende investeerimisalasest käitumisest ning uue pensionireformi mõjust investeerimishoiakutele.

Eestis on võimalik valida mitmete erinevate investeerimisviiside vahel. On loodud eraldi pensionisammaste süsteem, mis on osaliselt kohustuslik ning aitab valmistuda tulevaseks pensioniks. Pensionisammaste süsteem on muutuv ning ka praegu käivad arutelud pensionisüsteemi muutuste osas, et ka tulevikus võimaldaks see pensionäridel ära elada. Lisaks on võimalik investeerida ka mitmetesse traditsioonilisematesse kui ka uuematesse investeerimisinstrumentidesse. Siiski on investeerijate osakaal Eestis suhteliselt madal ja kõrgeim osalejate % on ainult kohustuslikus pensioni II sambas. Teooria osas selgus, et mehed on naistest aktiivsemad investeerijad. Investeerimisotsuseid mõjutab peamiselt riskitaluvus, mida lisaks soole mõjutab ka vanus, haridus, perekonnaseis, elukutse, sissetulek ja finantskirjaoskus.

Autori poolt koostatud pilootuuringus osales kokku 169 inimest, kellest 127 saatis ära täidetud ankeedi. Uuringus osalenud valim oli suhteliselt homogeenne – peamiselt kõrghariduse ning kõrgema sissetulekuga keskmisesse vanusegruppi kuuluvad mehed. Siiski võimaldas valim teatud määral uuringu tulemusi analüüsida ning autor jõudis järgmistele tulemustele:

- Vastajate väga head teadmised erinevatest investeerimisviisidest;
- Madalama riskiga hinnati hoiuseid, elukindlustust ja kinnisvara;
- Kõrgema riskiga hinnati ühisrahastuse projektid, aktsiad ja hoiu-laenuühistud;
- Mehed investeerivad rohkem kui naised;
- Mehed ei investeerinud peamiselt raha puudusel ning naised, kas raha puudusel või peetakse investeerimist keeruliseks;

- Pensioni II sammast ei peeta oluliseks investeerimise ning pensioniraha kogumise eesmärgil;
- Populaarseimad investeerimisviisid on pensioni II sammast ning kinnisvara;
- Pensioniteemadega ei olda väga kursis ning positiivne seos vanema vanusegrupi ja pensioniteemadega kursisolijate vahel.

Uuringu tulemused läksid osaliselt kokku teorias välja tooduga, näiteks et kõrgem haridus võrdub üldiselt kõrgema finantskirjaoskusega, mis võrdub suuremate teadmistega finantsteemadest, antud juhul investeerimisvõimalustest. Sarnaselt teooriale investeerisid mehed naistest rohkem. Siinkohal oli huvitav ka põhjuste seos, kuna peamiselt ei investeerita raha puudusel ning naiste puhul ka väheste teadmiste osas.

Tulemustest selgus ka vastuolu, kus kohustusliku II pensionisambasse raha kogumist ei seostata investeerimise ega pensioniks valmistumisega ning ei olda teadlikud ka sellega liitumisest. Sellest lähtuvalt võiksid autori arvates olla edasised uurimisteemad seotud II pensionisamba ja investeerimisega, et analüüsida põhjusi, miks ei peeta seda viisi investeerimiseks ja pensioniks valmistumiseks.

Kokkuvõtteks võib öelda, et investeerimine on jätkuvalt populaarne ning pakub inimestele võimalust kindlustada enda ja lähedaste paremat äraelamist tulevikus.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Badunenko, O., Barasinska, N., Schäfer, D. (2009) Risk Attitudes and Investment Decisions across European Countries – Are Women More Conservative Investors than Men? *DIW Discussion Papers*, 928
- Bondora koduleht (2017). Kasutatud 21.04.2017 <https://www.bondora.com/>
- Corter, J. E., Chen, Y-J. (2006). Do Investment Risk Tolerance Attitudes Predict Portfolio Risk? *Journal of Business and Psychology*, 20, 369–381
- Crowdfunding innovative ventures in Europe The financial ecosystem and regulatory landscape (2013), Executive summary
- Eesti Pank: Asepresident Madis Müller: hoiu-laenuühistute riskid jäävad nende liikmete kanda (2016). Kasutatud 11.05.2017 <https://www.eestipank.ee/press/asepresident-madis-muller-hoiu-laenuuhistute-riskid-jaavad-nende-liikmete-kanda-01112016>
- Finantsaabits (2016). Kasutatud 13.05.2017
http://www.minuraha.ee/public/finantsaabits_2016_parandatud_31_08_spread.pdf
- Finantsinspeksioon: *Investeerimisriskiga hoiuste tootlus 2013 – 2014* (2015). Kasutatud 20.03.2017 <https://www.fi.ee/index.php?id=18445&year=2015>
- Finantsinspeksiooni koduleht (2017). Kasutatud 18.03.2017
<https://www.fi.ee/index.php?id=20748>
- Grable, J. E., (2000). Financial risk tolerance and additional factors that affect risk taking in everyday money matters. *Journal of Business and Psychology*, 14, 625–630
- Halling, L. (2015) Hoiu-laenuühistu kätkeb riske. *Äripäev*, 23. juuni. Kasutatud 17.05.2017
<http://www.aripaev.ee/arvamused/2015/06/18/liis-halling-hoiu-laenuuhistu-katkeb-riske>
- Higgins, T. E (2002). How self-regulation creates distinct values: Taste of promotion and prevention decision making. *Journal of Consumer Psychology*, 12, 177–191.
- Investor Toomas: kas kuld paneks portfelli särama? (2016). *Äripäev*, 17. veebruar. Kasutatud 14.05.2017 <http://www.aripaev.ee/investor-toomas/2016/02/17/investor-toomas-kas-kuld-paneks-portfelli-sarama>

- Koovit, K. (2012) 10 nõuannet, mida jälgida enne kinnisvarasse investeerimist. *Postimees Majandus*, 28. aprill. Kasutatud 14.05.2017 <http://majandus24.postimees.ee/823854/10-nouannet-mida-jalgida-enne-kinnisvarasse-investeerimist>
- Krjukov, A. (2017) Valitsuse pensionireform: pensioni suurus hakkab sõltuma tööaastatest. *ERR*, 19. jaanuar <http://www.err.ee/581056/valitsuse-pensionireform-pension-suurus-hakkab-soltuma-tooaastatest>
- Miks keelata kulda investeerimist? (2013). *Äripäev*, 15. märts. Kasutatud 14.05.2017 <http://www.aripaev.ee/uudised/2013/01/14/miks-keelata-investeerimist-kulda>
- Minuraha koduleht: *Elukindlustus* (2017). Kasutatud 29.05.2017 <https://minuraha.ee/elukindlustus/>
- Minuraha koduleht: *Investeerimine* (2017). Kasutatud 01.05.2017 <http://minuraha.ee/11232/>
- Minuraha koduleht: *Investeerimisfondid* (2017). Kasutatud 29.05.2017 <http://minuraha.ee/investeerimisfond/>
- Montford, W., Goldsmith, R.E. (2016). How gender and financial self-efficacy influence investment risk taking. *International Journal of Consumer Studies*, 40, 101–106
- Mäe, I. (2016). Investorite TOP 2016: suurima investori portfelli kasvas pea 2 miljonit. *Äripäev*, 02. mai. Kasutatud 21.02.2017 <http://www.aripaev.ee/borsiuudised/2016/05/02/investorite-top-2016-suurima-investori-portfell-kasvas-pea-2-miljonit>
- Mändul, E. (2014). *Füüsiliste isikute vahelised otselaenamise platvormil sõlmitud laenulepingud ja nendest tulenevate vaidluste lahendamise viisid*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Õigusteaduskond
- Naisinvestorite klubi: *Milline on keskmine naisinvestor?* (2015). Kasutatud 02.04.2017 <https://naisinvestoriteklubi.ee/2015/12/31/milline-on-keskmine-naisinvestor-2015/>
- Nguyen, L. T. M., Gallery, G., Newton, C. (2016). The Influence of Financial Risk Tolerance on Investment Decision-Making in a Financial Advice Context. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 10, 3–22
- Oja, T. (2015) Investeerimishoius on üsna mõttetu toode. *Postimees Tarbija*, 01. veebruar. Kasutatud 25.05.2017 http://tarbija24.postimees.ee/3075959/investeerimishoius-on-usna-mottetu-toode?_ga=
- Oja, T. (2014) Kuidas investeerida kulda? *Postimees Tarbija*, 07. jaanuar. Kasutatud 14.05.2017 <http://tarbija24.postimees.ee/2653100/kuidas-investeerida-kulda>

Omaraha koduleht (2017), Kasutatud 21.04.2017 <https://omaraha.ee/et/>

Omaraha portaali koondülevaade (2017). Kasutatud 21.04.2017
https://omaraha.ee/et/invest/stats/2017/?rating_range=&country=1&product=&total=true&filter=

Pensionikeskus: Kindlustustooted (2017). Kasutatud 11.04.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/iii-sammas/kindlustusseltsid-ja-tooted/kindlustustooted/>

Pensionikeskus: Kogumispension ehk II sammas (2017). Kasutatud 11.04.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/ii-sammas/kogumispension-ehk-ii-sammas/>

Pensionikeskus: Kogumispensioniga liitujate arv (2017). Kasutatud 17.05.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/statistika/ii-sammas/kogumispensioniga-liitujate-arv/>

Pensionikeskus: Kogumispensioni päevastatistika (2017). Kasutatud 11.04.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/statistika/ii-sammas/kogumispensioni-paevastatistika/>

Pensionikeskus: Miks pensioniraha investeeritakse? (2017). Kasutatud 11.04.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/eesti-pensionisusteem/miks-pensioniraha-investeeritakse/>

Pensionikeskus: Täiendav kogumispension ehk III sammas (2017). Kasutatud 11.04.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/iii-sammas/taiendav-kogumispension/>

Pensionikeskus: Vabatahtlikud pensionifondid (2017). Kasutatud 24.05.2017
<http://www.pensionikeskus.ee/iii-sammas/vabatahtlikud-pensionifondid/>

Rahandusministeerium: Riikliku vanaduspensioni, kohustusliku kogumispensioni ja vabatahtliku kogumispensioni statistika (2016). Kasutatud 21.02.2017
http://www.pensionikeskus.ee/files/dokumendid/kogumispensioni_statistika_012017.pdf

Rank, S. (2016) Naisinvestorid: tuleb tegutseda! *Äripäev*, 26. september
<http://www.aripaev.ee/borsiuudised/2016/09/26/naisinvestorid-tuleb-tegutseda>

Saar Poll: Finantsalase kirjaoskuse uuring Eesti elanike seas (2015). Kasutatud 13.03.2017
http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Finantskirjaoskus_2015_ARUANNE_FINAL.pdf

Saar Poll: Finantskirjaoskuse ja finantsteenuste alase teadlikkuse uuring Eesti elanike hulgas: teadmised, oskused, käitumine ja hoiakud isiklike rahaasjade korraldamisel (2012). Kasutatud 25.04.2017 http://www.minuraha.ee/public/Finantskirjaoskus_ARUANNE.pdf

Sotsiaalministeeriumi ajaveeb. Kõik, mida sa peaksid praegu teadma Eesti pensionisüsteemi uuendamise kohta (2017). Kasutatud 14.05.2017
<https://somblogi.wordpress.com/2017/02/13/koik-mida-sa-peaksid-praegu-teadma-eesti-pensionisusteemi-uuendamise-kohta/>

- Statistikaameti ajaveeb: *Mida räägib statistika elust ja surmast* (2016). Kasutatud 21.03.2017 <https://statistikaamet.wordpress.com/tag/oodatav-eluiga/>
- Statistikaameti koduleht (2017). Kasutatud 01.05.2017 <http://www.stat.ee/63931>
- Swedbank: *Investeerimishoius* (2017). Kasutatud 18.05.2017 <https://www.swedbank.ee/private/investor/deposits/investment?language=EST>
- Tagatisfondi koduleht: *Kuidas on Teie hoiused kaitstud?* (2017). Kasutatud 24.05.2017 <http://www.tf.ee/hoiuste-kaitse/>
- Talpsepp, T. (2010) Does Gender and Age Affect Investor Performance and the Disposition Effect? *Research in economics and business: Central and Eastern Europe*, 2, 76-93
- TNS Emor: *Eesti leibkondade finantskäitumine* (2016)
- Tooding, L. M. (2007). Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Tuleva koduleht (2017). Kasutatud 18.05.2017 <https://tuleva.ee/>
- Vedantam, L. (2016). Crowdfunding: A Study of Risk Factors. *South Asian Journal of Management*, 23, 170–192
- Xin, H., Inman, J. J., Mittal, V. (2008) Gender Jeopardy in Financial Risk Taking. *Journal of Marketing Research (JMR)*, 45, 414-424

LISAD

Lisa 1. Ankeet - investeerimisvõimalused ja riskiaste

Palun Teil vastata lühikesele küsimustikule, et aidata kaasa bakalaureusetöö kirjutamisele teemal „Erinevad investeerimisvõimalused Eestis ja nende tajutav riskitase“.

Küsitlus on anonüümne ja võtab aega ca 10 minutit.

Ette tänades,
Andres Karba

Investeeringimine

F1 Kas Te planeerite oma rahaasju pikemalt (rohkem kui aasta) ette?

1. Ei planeeri
2. Pigem ei planeeri
3. Pigem planeerin
4. Planeerin

F2A /kui vastas 3-4/ Mille jaoks Te planeerite oma rahaasju pikemalt ette? /võib valida mitu varianti/

1. Elamistingimuste parandamine, nt remont
2. Auto või muu liiklusvahendi ostmine
3. Kodumasinade või elektroonikaseadmete ostmine
4. Reisimine, hobid
5. Edasiõppimine (nii enda kui laste)
6. Tervise eest hoolitsemine
7. Pensionipõlveks rahavaru kogumine
8. Hingerahu jaoks, tagavaraks, ootamatuteks väljaminekuteks
9. Muu /kirjuta/
10. Ei oska öelda
11. Ei soovi vastata

F2B /kui vastas 1-2/ Miks Te ei planeeri oma rahaasju pikemalt ette? /võib valida mitu varianti/

1. Mul on liiga vähe raha, et midagi planeerida
2. Mul on nii palju raha, et ei ole vaja planeerida
3. Mul ei ole vajadust planeerida
4. Ma ei oska planeerida
5. Mul ei ole planeerimise jaoks aega
6. Muu /kirjuta/
7. Ei oska öelda
8. Ei soovi vastata

F3 Oma vaba raha investeerimine on Teie arvates:

Investeerimine on pikaajaline raha kogumine, mille põhieesmärgiks on teenida paigutatud raha arvel täiendavat tulu (Minuraha koduleht).

Ei	Pigem ei	Pigem	Nõustun
nõustu	nõustu	nõustun	

1. Vajalik tuleviku kindlustamiseks
2. Ohtlik
3. Eetiline
4. Tulus

F4 Kas Te investeerite oma raha?

1. Jah, regulaarselt
2. Jah, olen kunagi investeerinud. Praegu mitte
3. Ei, ma ei investeerii
4. Ei soovi vastata

F5A /kui F4 vastas 1-2/ Miks Te investeerite või olete investeerinud? /võib valida mitu varianti/

1. Tagavaraks, igaks juhuks, mustadeks päevadeks
2. Suurema väljamineku jaoks
3. Enda või lähedaste tuleviku kindlustamiseks
4. Muu /Kirjuta/
5. Ei oska öelda
6. Ei soovi vastata

F5B /kui F4 vastas 3-4/ Miks Te enam ei investeerigi või pole investeerinud?

1. Ei ole raha, mida investeerida
2. Investeerimine ei ole mõistlik, võib rahast ilma jääda
3. Investeerimine on minu jaoks liiga keeruline
4. Ma ei pea investeerimist vajalikuks
5. Muu /Kirjuta/
6. Ei oska öelda
7. Ei soovi vastata

F6 Millistest järgnevatest investeerimisviisidest olete kuulnud ning milliseks hindate nende riskitaset:

Ei ole kuulnud	Olen kuulnud aga ei oska riski hinnata	Madal	Keskmine	Kõrge
----------------	--	-------	----------	-------

1. Pensionifondi II samm
2. Pensionifondi III samm
3. Kinnisvara (va oma eluase)
4. Investeerimisfondid
5. Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoius)
6. Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus
7. Aktsiad, osakud, võlakirjad
8. Väärismetall
9. Ühisrahastuse projektid
10. Hoiu- ja laenuühistud

F7 Millistesse järgnevatesse investeerimisviisidesse Te olete investeerinud või planeerite investeerida lähima paari aasta jooksul:

Ei ole ega planeeri	Ei ole, aga planeerin	Olen investeerinud, kuid ei jätk	Olen ja jätkan investeerimist
---------------------	-----------------------	----------------------------------	-------------------------------

1. Pensionifondi II sammas
2. Pensionifondi III sammas
3. Kinnisvara (va oma eluase)
4. Investeerimisfondid
5. Hoius (tähtajaline, kogumis-, kasvu-, reservhoius)
6. Elukindlustus, investeerimisriskiga elukindlustus
7. Aktsiad, osakud, võlakirjad
8. Väärismetall
9. Ühisrahastuse projektid
10. Hoiu- ja laenuühistud

Pension

P1 Kas Te olete oma pensionipõlve rahalisele kindlustamisele mõelnud?

1. Jah, tegutsen selle nimel
2. Jah, olen mõelnud, kuid pole tegutsenud
3. Ei ole, kuid peaks
4. Ei ole
5. Ei oska öelda
6. Ei soovi vastata

P2 /Kui P1 vastas 1/ Kuidas olete hakanud oma pensionipõlveks valmistuma? /võimalik mitu vastusevarianti/

1. Liitusin II samba pensionifondiga

2. Liitusin III samba pensionifondiga
3. Investeering muu investeerimisteenuse kaudu (nt ostsin aktsiaid, sõlmisin elukindlustuse, ostsin investeerimisfondi osakuid)
4. Investeerin oma tervisesse
5. Investeerin laste tulevikku
6. Investeerin kinnisvarasse (va oma eluase)
7. Ei ole veel otsustanud, kuidas käituda
8. Muu /kirjuta/
9. Ei oska öelda
10. Ei soovi vastata

P3 Kas olete kuulnud uuest plaanitavast pensionireformist?

1. Ei ole
2. Olen midagi kuulnud
3. Jah, olen pensioniteemadega hästi kursis

P4 Hinda skaalal 1-5 kas ja millisel määral mõjutab uus plaanitav pensionireform Teie edasisi investeerimisotsuseid? (1 - ei mõjuta üldse ja 5 - mõjutab suurel määral)

1. Uue pensionireformi järgi hakkab I samba pensioni staažiosa suurus alates 2037. aastast sõltuma ainult töötatud ajast.

2. Hetkel toimiva lahenduse järgi sõltub I samba staaži suurus 100% teie makstud sotsiaalmaksust, 2020. aastast hakkab I samba staažiosa, sõltuma 50% ulatuses töötatud ajast ja 50% makstud sotsiaalmaksust.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Ei oska vastata

Üldandmed

D1 Sugu

1. Naine
2. Mees

D2 Te vanus täisaastates? /kirjuta/

D3 Milline on Teie kõrgem lõpetatud haridus?

1. Vähem kui põhiharidus (vähem kui 9, 8 või 7 klassi, olenevalt lõpetamise ajast)
2. Põhiharidus või lõpetamata keskharidus
3. Keskharidus
4. Keskeriharidus
5. Kõrgharidus
6. Muu /kirjuta/

D4 Kas Teiega koos elab alla 18aastaseid lapsi?

1. jah
2. ei

D5 Kas Teiega koos elab üle 18aastaseid lapsi?

1. jah
2. ei

D6 Kui mitu inimest on Teie leibkonnas koos Teiega? /kirjuta/

(Leibkond on ühises eluruumis elavad inimesed, kes jagavad toidu- ja raharessursse. Erinevalt perekonnast võib leibkond olla ka üksikisik (Statistikaamet))

D7 Kui suur on Teie leibkonnaliikme keskmine kuu sissetulek?

(Kõigi leibkonnaliikmete netosissetulekute summa jagatud leibkonna liikmete arvuga)

1. Kuni 300 eurot
2. 301-500 eurot
3. Üle 500 euro
4. Ei oska öelda
5. Ei soovi vastata

D8 Mis on Teie põhitegevusala?

1. Töötan täiskohaga
2. Töötan poole kohaga, osalise tööajaga, vabakutselisena
3. Õpin
4. Olen töötu
5. Olen pensionär
6. Muu /kirjuta/

Aitäh vastuste eest!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Andres Karba (sünnikuupäev: 06.01.1980)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**„Investeeringuga seotud teadmised, käitumine ning hoiakud“,
(bakalaureusetöö)**

mille juhendaja on Rein Murakas,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 31.05.2017